

С. (Кордач)
К 12

Кар. 1699

КЪАГЪЙЛАНЫ НАЗИФА

ТАНГНЫ КЁКСЮЛ
КЪОЛ АЯЗЫНДА

КЪАГЪЫЙЛАНЫ НАЗИФА

ТАНГНЫ КЁКСЮЛ
КЪОЛ АЯЗЫНДА

МИНИАТЮРАЛА

(Назму бла джазылгъан проза)

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ ИЗДАТЕЛЬСТВОНУ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЁЛЮМЮ, ЧЕРКЕССК—1976

ТУУГЪАН ЭЛИМ ТАШКЕПЮРГЕ АТАЙМА

Кар-1699

© Ставрополь китаб издательствону
Къарачай-Черкес бѣлюмю, 1976.

ОҚЪУУЧУГЪА БИР-ЭКИ СЕЗ...

Бал чибинчик, мыллыкчыгъын атыб,
халал урунады, андан талай кере
гитче бурху кьумурсхачыкъ иш кё-
зюуде башын алдамайды. Аланы
кьой, шаптал сюекчикден чыкьгъан
терекчик, эки томпур джаякьчыгъын,
джерни тешиб, кюннге узатады,
джазгъы кёзлеу буз тюбюнден ыч-
хыныб, шоркьулдаргъа кюрешеди...

Табигъат таймаздан кюрешгенлей,
ишлегенлей, кьымылдагъанлай тура-
ды. Джашайды...

Сезим, иннет деген затла уа, ол
къадар тюрлюлюклери бла, кьуру
адамгъа берилген болурла. Ким би-
лед...

Гокка хансны чакьгъанын, кёкде
къушну учханын, бир ташчыкъдан
бир ташчыкъгъа секире, гитче суу-

чукъ уллу къобаннга ашыгъыш баргъанын, сабийчик, назик къолчукъларын узатыб, аллынга чабханын, назму тизгин сейир тамчы болуб, джюрегингден акъ къагъытха тамгъанын, ананы кёзюнден джыламукъ акъгъанын суймеклик деген сейир сезим сынатады.

Суймеклик... Бу сезимге бойсунмагъан, аны отунда джылынмагъан адам болурму дуняда? Бу затланы юсюнден китабны биринчи бёлюмюнде айтыргъа кюрешгенбиз.

Адамны джашауунда къуру да кюн тийиб турмайды. Къыйынлыкъгъа зауукълукъгъа да тюбей, тюрлю-тюрлю затлагъа джолугъа барады. Бизни кёлюбюзге келген бла, джашауда адамны кёлюн сындыргъан затланы бири ёлюмдю. Ёлюм ачыланы башы болур. Къатынгда, бир билегингча, кесингден эсе багъалы кёрген адамынгы тас этмеклик айтыб айталмазча бир затды. Алай а адам анга да тездеди. Назик хансчыкъ къадама ташны эки джарыб, дунягъа джашау излеб чыгъады: ол кюн джылыуну къырауну да сынайды...

Ёлюмден сора да бардыла адамны джанын къыйнагъан затла. Ала бары да адамны талай кюнюн мут-

хүз этедиле. Алагъа биз бушуу дейбиз. Бушуу эте билмеклик да адамны сезимини бир джаныды. Тюз адам джетген кюн бушуу эте билирге да керекди. Ол сезимни юсюнден китабны экинчи бѐлюмюнде айтабыз.

Къууанч-бушуу — асыл сезимледиле, алай а джашауда сабий ышарса, ачуланган, адам абынса, къууанган, харам ырысхыдан артха турмагъан, кесине табыкъны излей, кир ишледен джииргенмеген, осал адетлеге бойсуна, бедишлик затла этгенлеге да тюбейбиз. Биз, совет адамла, адамны адамлыгъын учуз этген затла бла таймаздан кюрешгенлей туругъа керекбиз. Джашауубузда бу эрни затланы кеслери къой, атлары да къалмасын. Ненча адамны насыбын тонайдыла, ненча сабийге, сау анасы, сау атасы тургъанлай, ёксюзлюкню сынатдырадыла ала, ненча тиширыуну сарнатадыла, ненча эркишини джерге къаратадыла, ненча къартны ыйлыкдырадыла...

Бу затланы биз, китабха салгъан къой, тюз ушакъ этилген джерде да сагъынмаз эдик, джашауубузда аланы заранлары болмаса.

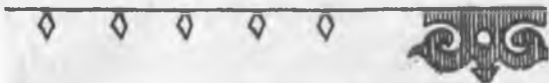
Ахыр айтырым. Китабчыкъны туу-

гъан элиме — Ташкёпюрге — атайма.
Элин суймеген джерин сую билмез,
джерин суймеген къралын багъалат-
маз деб келеди кёлюме. Элсиз, джер-
сиз адамны уа не кюню барды?
Элим десем, Джуртум дейме. Учу-
кыйыры болмагъан Совет джурту-
буз туугъан элибизден башланады.
Мен да не джаны бла да туугъан
элиме—Ташкёпюрге — борчлума. Ары
келсем, кёлюм тауча мийик болады.
Элиме, эчилериме кыйындарын,
Джуртума борчуму терен суймеклик
бла, халал урунуу бла къайтарыргъа
излейме...

А в т о р.

Сюймекликге
сукъланнганлай
турлукъма...

— Къолларынгы чыракъ эт да джылыт мени, эртден чыкъдан къобан эт да джууундур мени, джанкъылычдан джурун юз да джасандыр мени, джулдузланы джерге себ да дуу джандырчы джолуму, — де да борч сал мениге, туугъан элим.

Отха салыб джандырырма билегими, чыкъ тамчыдан тенгиз этиб, нюр бетинги джууарма, гюлле себиб ёсдюрюме джерингде, сукъланнгандан хар ким сени сюерча, туугъан элим...

Насыбымы излей, джер джюзюн аула-сам, насыбымы джазыудан даулаб алсам, ол мени насыбымы уллу сууну бир джагъасына салса, джанкъылычдан кёпюр этиб, энди ёт да ал кесинге ёмюрлеге насыбынгы, деб айтса, кёзюм къыйыб, аягъым бла басалмазем джанкъылычны тюрсюнюн.

Джесирликге сыйыныргъа унамады джаш джюрек, фашист сюнгю къызыл къанын тегеригин билгеннде да. Къара джерге джыгъылды ол; азгъын бетин исси къаны кюйдюре, шыбырдады, ол джангыдан тирилик: «Къоркъма, анам, мен ёлсем да, кёбдю бизде джигитле, джесирликни сынатмазла ала сеннге...»

Биченликде джагъалашаелле джашчыкъ бла кючюкчюк, тамам эки геджеб кибик, ким ётлю эсе, ол хорлар деб. Уу

джокъ эди тюрсюнчюкледe, джюрекледe
уа кѣбед джылыу: джашчыкъ аяй
эди кючюкчюкню, кючюкчюк да, итлик
этмей, азаучукъланы джашыргъан эди
джашчыкъдан.

Сакъ болугъуз эркишилеге: кыйышла-
ры бизден эсе кѣбдю аланы джашауда.
Сакъ болугъуз аталагъа, кърнашлагъа,
уланлагъа, тенглеге, тенглени тенглери-
не; сакъ болугъуз эркишилеге: къралны
чегин сакълагъанлагъа, башчылагъа, ал-
чылагъа, кыйын джолгъа чыкъгъанла-
гъа, тулпарлагъа, къртлагъа...

Сакъ болугъуз кесигизден кългъан-
лагъа!

Кеч мени, кѣксюл шоркъа, ырхы болуб
бассам сени юсюнгу. Кеч мени, джангур
булут, джел болуб чачсам сени. Кеч
мени, тору джоргъа, кълмчи бла уруб,

сени хомух джаш сындыргъанда кёлюн-
нго. Кечигиз мени, кёкле, кёк булутла
джулдузланы джабсала. Сен да кеч,
татлы тенгим, табылмасам тоюнга...

Сен а кечме, Туугъан элим, кечме,
аманлыкъ этсем! Кечме, унутуб сени,
башханы эркелетсем! Кечме, къартны
юсю бла тохтамай озуб кетсем. Кечме,
бошбоюн болуб, ишге кечигиб келсем,
кечме, къонакъбайымдан эсириб кет-
сем...

Кечме, керек кюнюмде кесими багъа-
латсам, тынчлыкъ излеб джаныма, тенг-
лерими мен сатсам.

Кечме!

Джар да къара джеринги, олсагъат-
лай джут мени!

Эресей дейдиле Къарачайда Россиягъа
суймекликни тилинде, джыргъа салалла
акъ къайынларын, кёк джуртда ёсген
алакёз къызларын, гокка хансларын,

къарнаш джюрекден эркелетедиле эре
сейчилени таулада, ана тилдеча, тилле-
ринде сёлеше...

Учма, учма, баббахан, кетме джеринг-
ден узакъ... Болсанг тамам амалсыз,
адебсиз джел сюрсе сени, къанатына
къондуруб, джерге къадал, эри да топ-
ракъ хуртдак бол, къошул туугъан дже-
ринге. Джаз келсе къайтыб, кырдык чы-
гъар юсюнге, неда чайкъалгъан сабанны
аш болурса бюртюгюне.

Ёртен тюшген чегетде кюйдюле деу
терекле. Джел, ёртенни джан тенги, ча-
чайым деб тереклени кюллерин, шууул-
даб джетди алайгъа, къанатларын элек
этиб, элейим деб сау дунияны башына,
чегет къой эсенг, терек да орналмазча
былайында.

Тамырладан чыкыгъан алысын чырпы-
ла этеклерин джайыб кюлю юсюне,
бойсунмадыла озгъун джелни кючюне.

Ашхам мени илгендиред: къарангыды
аны бети. Кюн джарыкыны джутуб джер-
ни юсюнден, мутхуз джабыу ийиб кёкню
бетине, джулдузланы умут этед джа-
баргъа, алай а кюнню хорлар къайда
къарыу къарангыда!?

Аяусуз кьол чачса кьушну уясын, ол
мийнке джазыууна ёкюнеди, алай а
ауузу къандан толса да, сынса да къа-
наты, солдат кибик, кишилигин тас эт-
мейин, джараларын къанлысындан джа-
шыра, бауурундан джулкьуб назик
тюклерин, къая ранда джангы уя ищ-
лейди.

— Къайданса? — деб сорсала меннге,
«Эресейденме!» — деб, таукел джууаб
этеме, джуртума махтана. Эресей, десем,
кёк тенгизлени кёреме, шахарларымда,
чексиз тюзледе мангылай тер атыб иш-
легенлеге, космосдан къайтыб келген
уланлагъа эгечлик салам береме. Эресей,
десем, суйген тенгими огъурлу кёзлерин-
де джюрек разылыкъгъа тюбейме, Эре-
сей, десем, бек кёб тилледе суюме сизни,
деб шыбырдайма Къарачайда къарлы
таулагъа, Эресей, десем, шеждеге
ийиле, тобукъланама къарнаш къабыр-
лагъа, Эресей десем, эгеч болама деу
джерде ёсген бютеу халкълагъа...

Ёмюрлюк теджей кеслерине патчахла,
алтындан къуйдуруб сыфатларын, къуу-
анч кюнлеринде кеслерин сыйлата, быр-
гъагъандыла джерге ачхаларын, чёбле-
гиз деб адамлагъа. Зауаллы джазыу а,
бир джанларындан харх эте, сёкгенди
патчахланы ол къолайсыз адетлерин,

заманны кѡагъытларына: «Ол патчах, кѡан джугъу этиб кѡолларын, ол бири да тохана ючюн союб атасын, ёмюрлени узагъына умут этгендиле джашаргъа»,— деб джазыб кѡойгъанды. Биз патчахланы энди ол ишлеринден билебиз. Сынамагъанбыз, насыбха, аланы зорлукъларын, турсунмагъанбыз алтынларына да, музейледе кѡребиз аланы...

Сен а ушамагъанса патчахлагъа, адам арасында адам болуб ёсюб, кесинг ючюн деб бермегенсе джашауда чырт бир затха да сый, майданлагъа кесинги сыйлатыр ючюн чакъыртмагъанса кишини да ёмюрде, джазыу а кеси шеждеге баргъанды сеннге, келир заманны бойсундура сени иннетинге, айтханынга кѡре кѡура дуня Кѡыбыламасын.

Апрель кѡуру да айбатды джылда кѡалгъан айладан: кѡксюлдю, чемерди, хатерлиди, джарыкъ ауазлыды... Джылы

тылпыууна бѣлеб дуняны, хурмет сала-
ды джерни юскуне.

Неди бу айны къалгъанладан башха-
лыгъы деб сагъыш этсем, Сени апрелде
туугъанынг тюшед эсеме.

Мени къолумдан келсе, дуняда эм
ариу джырланы, бир демейин, Апрель
айгъа атар эдим, дуняда къууанч бай-
рамланы да Апрельге кѣчюрюр эдим,
сабийлени туугъан кюнлерин да Апрель-
ден башлаб санар эдим. Нени да тедже-
рем джылны бу айына...

Огъесе, тохта, кечикген болурмамы?
Джазыу менден эсе алгъа эслеб бу зат-
ны, къуру бир кюню ючюн эрке этиб
Апрелни, салгъан болурму джылны бу
чагъына?!

Энди небиз да башланад бизни апрел-
ден: Джетинчи ноябрь да, Тогузунчу
май да, Джарыкъ кюнубюз да...

Адам ахсыннган таууш джара салгынчы джюрегинге, сен да болгъанса сабий, сен да соргъанса ананга, дуняда эм кючлю не затды деб, сен да тилегенсе атангдан, джулдузну алыб бер къолума деб... Сен да сабий болуб туугъаненг дунягъа.

Акъыл-балыкъ болгъанында уа, заманны чархын башха джары буруб, дуняда эм кючлю — Адам болгъанын танытдынг...

«Сени кез бла кергенле аздан аз болуб барадыла», — деб айтсала да, сагъыш этмей, басмагъа ийиб къоябыз биз ол къатышхан тизгинлени. Алай тюлюд? Сагъыш этиб къарасанг, туугъанынги билген эселе джууукъларынг, биринчи сёзюнгю эшитген эсе къуру ананг, бармыды дуняда бюгюн кермегенме сени деб айтырча бир адам? Неуа талпыб,

сен айтханча джашаргъа излемеген? Бар эсе, ол бизден тюлдю, ол башхады. Сёзю кибик, къысхады ёмюрю да. Адам улу джыйыллыкъды сен орнатхан деу терекни тюбюне...

Сени тилинг ана тилимча болуб, бюгюн табалмайма экисинде чырт башхалыкъ: сабийле анам деб айталла, сен сабийликде айтханча, мингле бла джылланы башха тилледе джазылгъан хазна-ланы да сени тилингде окъуб айырабыз, эртден сайын Курантланы тауушларын да сени ауазынг бла эшите, сени тилингде Кремльден салам алыб, кёз ачабыз джангы кюннге...

Къызыл майданга сослан ташла төшегенлеринде Эресейни патчахлары, атла джюрюселе, къурч налары ашаб,

оюб букъу этмесинле джолубузну деб,
кюреше болур эдиле алай. Къалай джа-
нгыла эдиле ала: кюн сайын тохтаусуз,
сабыр, шыбыртсыз, патчахла тюл, адам-
ла, джюреклерин сени кёкюрегинге са-
лыб джашнатыргъа деб, къол аязларына
алыб баргъанча, сеннге джол салыб
турлукъларын кёремегендиле ала, таш
тёшетгенлеринде джолларына...

Джашлыгъында джангылыучанд къу-
ру да адам, ёмюрлюкге абыныб да къа-
лады, бир абынган минг сюрюнюр деб.
Сен а, бютеу джарсыгъанланы юлгюле-
ринден оюм этиб, не къыйын кюнюнде
да бир алджамадынг, такъыйкъагъа
ишекли болуб, сокъуранмадынг ишинге,
ол себебден болур, седирелмезлиги хур-
метинги, тюгенмезлиги иннетинги...

Сенден сора чырт кишини, дунягъа
тууб, бир уллу иш этгинчи, болмагъан-
ды халкъгъа белгили джугъу, атын да

билмегендиле, кесин таныгъан кьой эсенг аны..

Сени уа табигъат Къарачай таулада, сосландан ишлеб сыфатынгы, джер туугъан кюн орнатханды кёксюл булутланы арасында, таула эримей, джокъду сеннге ёлюм деб. Къол тиймегенлей, къадамадан ишлениген Ильич, джашарыкъса, иннетингча, джерде адам, кёкде джудуз тюгеннгинчи.

Сен туугъанлы, биригиб, гурушхасыз джашайбыз: кими окъургъа барад, кими малланы багъад, кими солуйд тенгизде, кими сюреди сабан — джокъду бизде бош адам.

Кёкде киши да джаратылмагъанд, джерде къанатланыб чыкъгъандыла бары да ары. Сен а биринчи эдинг аланы

ичинде, кёксюл джуртну ётгюр уланы. Сабий кюн таякъгъа узалгъанча, джулдузлагъа къолунг бла узала, айгъа тирей джаягъынгы, кёкге болуб бютеу джерден келечи, джашау кибик, багъалылай къалгъанса...

А. А. ДУБКОВАГЪА.

Мен Коммунистме. Деу халкъымы керти баласыма. Кирсиз иннет къатдыргъанды санымы. Ышан меннге, сыйлы Джуртум, ёмюрюмде, терс атлаб, къыйнамазма джанынгы.

Мен Коммунистме.

Чырт бир джерде тюшюрмезме, туугъан Джуртум, багъангы. Ышан меннге, джер кёкге ышанганча. Джесирликге тюшсем, кесим джангыз болуб, джик джигими айырса да тушман мени, джюрегими джаным саулай кёкюрегимден чыгъарса да, кёзлериме сунгю сугъуб, къаматса да, тёрт санымы томуруб, кесим къараб тургъанлай, джаныуаргъа атса да, отха салыб кюйдюрсе да джа-

суу кышулад, Минги Тауну тѣппеси
Енисейде джуунад..

Мен Коммунистме. Туугъунчума кыат-
ханд саным. Партиямы ышангылы
кызыма.

Нюр тюрсюнлю, татлы тилли Ана
джуртум, кѣкюрегингде ѳсдюргенсе сен
мени.

Ышан меннге, Джуртум — джаным,
Джаным — сенденд!
Джаным — сендед!

Стрептов паркны тѣрюнде, кѣкюрегин-
нге джылы кысыб сабийчикни, деу кы-
лычынг бла кыаушатыб кыара кыушну,
рахатлыкыгъа ѳмюрлюк тѣре болуб, кѣк-
сюд тангны тынчлыгын сакылайса Евро-
пада...

дтерле ѳмюрле, отуз джыл джюзле-
ден атлар, сен а турурса джашлай,
кычлюлей, огыурлулай, сен кѣкюрегинге
кысханчала энтда тууарла, барына да
болурса кыарнаш, бары да ышанырла
сеннге ол кыойнунгдагыча, гюлле са-
лырла аякыларынга, Сеннге бюсюреу-
лю ийиле...

Айбатды кёк. Джулдуз кьудрет джа-
саб аны кёкюрегин, ёмюрледен ёмюрлеге
ётедиле тьогенирге унамайын, джаннган-
лай.

Алай а, джулдузла кьой, кёк иеси
толгъан ай да ахсынады, сени кёрсе,
сукъланыб.

Тау гюлню ингил чапрагъында кёкден
тюшген чыкъ тамчылагъа ала гёбелекке-
чик бурху хамхотчугъун тиреб, суусабын
къандыргъанында, ол назик затчыкъ,
уллу тау сыртланы юсюне дарий къанат-
чыкъларын джая, къайры эсе да учуб
кетди.

Тау сыртлагъа ала кийиз демей, ала
кийизлеге гоккалы тау сыртла деселе
келиширикча, адамланы ушатмай джул-
дузлагъа, джулдузланы сукъландырсанг
а адамлагъа.

НИНАГЪА.

Ай джарыкъ кече джабалакъ джауса, джер баш къагъады, къар джылыууна бѣлениб; ай джарыкъ кече джабалакъ джауса, агъач къоянчыкъ бѣлмей джукълайды терекни терен къойнунда; ай джарыкъ кече джабалакъ джауса, марал джуртлагъа сабырлыкъ сингиб, къалкъыйла таула, талала; ай джарыкъ кече джабалакъ джауса, кѣз къысалмайма, юйге кириб да чыдаялмайма, ычхыналмайма сейир болумдан, сен келиб тартханча къолумдан, чартлаб чыгъама ай джарыкъ кече эшикге, джабалакъ джаумай, джулдузла тюшгенча кѣкден..

ГАЛЯГЪА.

Къыйым джолда инджилсенг, озгъун джел келиб урса, титиретсе санынги, кюрешсе сындырыгъа, олсагъатлай, кѣл ташлаб, хый-мый лагъым излеме; кѣксюл

дуньяны кѣргюз кѣзюнге, анангы аз-
гын бетине къара, аллындагы сабий-
чикни башын сыла — эсге тюшюр баш-
ха сейир затланы да. Олсагъатда кѣл
табарса, тирилерсе, алджамазса, аджаш-
мазса.

Сабий табыб, унамагъан асыраргъа —
анамыды, баласына сютюн бериб къуу-
анмагъан — анамыды, кечелени узунун-
да баласы ючюн белин бюгюб кѣз къыс-
магъан — анамыды, анам деген баласына
илешмеген — адаммыды?..

Ана деген сейир затдан аны юсюнде
джукъ бармыды?

Джашау сынатад аманны игини да:
татлы да къабдырад, кѣргюзтед ачыны
да. Аякъ тюбюне элтиб быргъайды би-
реулени, биреулени уа — мийикге чыгъа-
рад. Биреуле бу затха джазыу деб, кю-
решелле ариуларгъа башларын.

Огъай, ол джазы тюдю! Хар кимш да кеси болумуду. Биреуле, не уллу джарсыуда да, тас этмейин кишиликни, сукъландырадыла, чыгъыб мийикге, биреуле да кеслери барыб тюшедиле аякъ тюбюне...

Башха затны юсюнден сёз кьозгъамай, ышангылы тынгылайса хапарыма. Ийнанаса хар айтхан сёзюме. Ийнан, чырт кёлюнге эрши затны келтирме. Мен сени тенгингме. Тенглеринги арасында ахсынырча джукъ этмезме, ийнан, ёмюрде. Ишекли болсанг, джюрегинге, сеннге сормай, кирсе бир осал соруу, бетден бетге ачыкъ сёлеш, ол кюн изле менден джууаб.

Тюрлю-тюрлю боладыла дуняда адамла: кими, ийилиб, сейирсинеди джанкьозгъа, унутуб кёкде джулдузланы, кими да эслеялмай, табаны бла эзиб кетеди аланы...

Биягъы боранлатады, къалгъанланыча суймейди ол сени деселе, ийнан: къалгъанланыча сую билмейме мен сени. Қимден да артыкъса сен меннге. Қъалгъанлагъача кergen къучагъым джете болмаз, ийнан, сеннге...

Кюн иссиде — салкъыным, ач кюнюмде азыгъым, къууанчымда — джарыкъ джырым, кёлюм сынса, мыдах кюуюм сенсе мени. Сенсиз, ышармасын кюнню джилтини да меннге, туумасын сынгар бир джарыкъ эртден да, атым унутулсун тийреде элде да, джашауум къалыб къуру сеннге.

Аймысына, атсынла арабызгъа чыгъанала биреуле. Мен, от болуб, кюйдюрюме аланы. Таш хунала ишлесинле арабызда, ырхы болуб, тюблери бла

ётерме мен аланы. Чауул болуб, оюл-
сунла юсюме, наныкъ болуб, кызарыр-
ма таш тюбюнден... Джангыз къарыуум
джетмезлик — джалгъан сёздю. Джал-
гъанчы сёзюн джашыртын айтады. Анга
кесинг ёкюл бол. Алай а тилерим,
ийнанма чырт анга, не джалыныб кю-
решсе да ол санга.

Анам къалгъанладан айырыб сие эди
сени. Энди барыбыз да аны кёзюнден
кёребиз сени. Сеннге излейбиз ёмюрлюк.
Хар бирибиз, турмай артына, хазырды
джашау юлюшюн къояргъа санга.

Урушсунла башхала манга, кет деб да
кыыстасынла араларындан. Сен уруша
турма, урушханынг къой, хыны сёзюнг
да бир кыйын тиеди манга. Джюрегими
сеннге аталгъан джери бир назикди,
эслеб тие тур анга, тилейме.

Сеннге тюбесем, гитче уланчыкъ уллу къарнашыны ат аллысына миниб барса къууанганча, аллай бир мийик болады кѣлюм. Мыдах кюнюмде эшитмесем а ауазынгы, хыны тубан басыб турад дунямы...

Тели болсам да, эл къозуб айланган, мюлксюз къалсам да, садакъа джыйгъан, сен меннге ёмюрлюк борчлу болгъанынгы сагъынмам, сеннге борч салмам, кесим борчлу болуб турурма ёмюрюмде...

Бир хыны урушдунг уллу джашынга, гитче эгешчигини джанына тийгенди деб. Кесинг а бир кѣб тнесе мени джаныма, чырт эс бѣлмейин мен да сенден гитче болгъаныма...

Бир сууукъса манга, бир сууукъса, ол уллу ауушдан ургъан джел кибик; бир къуджурса манга, бир къуджурса, джамагъаты къачхан эл кибик.

Чырт да келмейди сени кёлюнге, не эте джашайды бу адам деб, аны да болур бир излегени, ол да инсанды, мени кибик, деб...

Ёмюрлюк неди, адам джангыз болса? Джангызлыкъны кесине ким сайлаб алыр? Мени сартын, джангыз бол да ёмюрлюкню ал кесинге, деселе, арамкъарам этмейин, адамла бла джашар ючюн бир такъыйкъа, ёмюрлюкден ёпкелерем ёмюрлеге.

«Сен бир солу, къайгъырма чырт бир затха, къыйназма, ийнан, сени ёмюрде», — деб тиледим джюрегимден, аны

амалтын джарсыгъанлай джашагъанымы сезе. Алгъаракъда этмей эди ол мени бла чырт ушакъ, бу джолда уа:

— Сен бир кесек къаты бол да бир кёрчю, — деди меннге, — шатык тюлсе, къыйынлыкъда чырт сынмайса, эзилесе, сыннгандан а эзилген бек къыйынды, сен аны чырт билмейсе...

Дунияны тебледик, энди джерге биз небиз, чыкъсынчы бир тылпыуу, деб тургъан талгъыр чауул ташланы тюблеринден наныкъ кёкенчикле ёсюб, ингил гоккаларына бал чибинчиклени чакъыра, ташла тюбюнде да джашау болгъанын билдирдиле.

Къая ранла, баласындаи бошагъан къарт анача, сарнаелле, мыдах джерге таш джыламукъ аргъыза: чегетле да асы-

ры ачы бушуудан чапракъларыи къара джерге быргъаелле; джийиргениб, джулдузла батаелле, кёк къойнунда джукълана. Джау аскер а от салаед таулагъа, умут этиб кюйдюрюрге аланы, сабийлени къолларындан баббуларын сыйыра, харх этеед къанлы солдат, хорладыкъ деб къууана.

— Хорламай а! — деб джарылды къаяран, чауул болуб джау аскерни тебледи.

— Айхай да! — деб шууулдалла чегетле, аджашдыра къанлы джауну джолундан.

— Хо бир да! — деб джулдузла, окътоб болуб джауну юсюне къуюлдула...

Тилейме, ийнама джалгъан сёзлеге: кими асыры суйгенден кёлтюртеди болумунгу, кими да, кесин тергеб акъыллыгъа, кюрешеди акъыл юретирге санга.

Сен аланы бирине да ийнама: сенден ариу ким биледи сени юйюнгю халисин?! Оноунгу кесинг эт. Ким биледи, абын-

санг да, гурушха этмезсе артда кишиге.
Кеси джыгъылгъан джыламайды, деб
сёз джюрюйдю халкъда.

Тюненеден бюгюн ким да акъыллыд.
Мен да тюлме, тюненеча, эсебсиз. Тюне-
нени унут да, бюгюн айтчы аллындан
башлаб аягъына деричи тюнене айтхан-
ларынгы.

Кел, бюгюн джангыдан башла сёзю-
нгю. Тюненегги мен тюл эдим, ол баш-
хаед.

Джюрегинги кыйнагъан затны ат ты-
шына, чабакъны суудан алыб атханча.
Джаншырма аллай затны халал тенгле-
рингден. Сени кёлюнгю шаркъ деб сын-
нганы шаб деб урады мени джюрегиме.
Сени халинги билиб, тартынырса деб,
джукъ айтмайма мен ансы.

Гылыучукъгъа минниген джашчыкъгъа атасы, белинден басыб ауурлугъунгу салма, ол сенден эсе гитчеди, дегенинде, джашчыкъ, ёрге кёлтюрюлюрге кюрешиб: «Къарачы, атам, ауурлугъуму кесим алыб барама», — дегенди.

Эртденбла джылы юйден сууукъгъа чыгъыб титирегенимде, кече биченде къалгъан кючюкчюк кёзюме бир тюрю къараб, адам тюлмюсе, алай хомух къалай боласа деб гурушха этгенча, къансыды...

Балыкъ джюзеди джарыб тенгизни бауурун, къуш учады, къанат кериб мийикде. Адамны уа джаратханды табигъат, джюрю къуру джерде деб. Сыйынмайды тар джорукъгъа ётгюр джюрек: азды анга сууну юсю бла джюзгени, ол кёкню

да сынагъанды кёксюлюи. Джулдуз дейди, айгъа учуб, кёкню къармай, ёхтемлениб, кюннге узалад адам кьолу.

Борчундан чыгъаргъа излеб анасыны, къайтараим къыйынын деб, сыртына миндириб, бир джаш джерни тегерегине айландыргъанды анасын.

— Разы этдимми анамы, къайтарыб къыйынын? — деб соргъанды ол бала къарткъуртхагъа.

— Ах, балам, ташны сыкъсанг, къан чыгъарыр къарыуунг бла, анангы сыртынга миндирген къой, кьол аязында къуймакъ этиб ашатсанг да, бир кечени къыйынын къайтаралмазса, — дегенди къарткъуртха деб сёз джорюйдю бурдан.

О тизгиним, джашарыкъ эсенг бошуна, туумайын кьал, ёл кьолумда! Туудунг эсенг, этек бюк, бош айланма: заман азды, иш а кёбдю джуртумда.

Гокка хансла, тау сыртланы назик
ышарулары, адаргыд джашауугъуз,
алай а сыфатыгъыз, арну ийсигиз да
хорлайдыла не къаты джюреклени да.

Мен ананы сыфатын джазгъы шорден
джасаб, кюн чыкъгъанда сюер эдим,
келсе къолумдан, кюн таякъгъа тенгсе
сен, Ана, деб, сеи болмасанг, кюн да
неди, боллукъ тюлед анда да джылыу.
Табигъат а менден алгъа эслеб аны,
кюннге тенг этиб къойгъанды ананы.

— Кимди ол сейир инсан, сюймеклик-
ни экибизге теппе-тенг этиб берген,
сени менсиз титиретмей, мени сенсиз
ёксюз этмей, сени эсинге мени салыб,
меннге джанны сенден алыб ёсдюрген!

— Кимди ол сейир инсан? — деб со-
рама хар эртденде хар кюннге, тохтат-
майын сейирликге сейирсине.

«Агъачны кыйынлысы тирменнге
къакъгъыч болур» дейдиле, азабха са-
наб аны кыйынын. Мен а ёмюрлюк
къакъгъыч болурем, аны бургъан къаты
шоркъа сен болсанг.

Сыйынырмеди дунягъа суймеклик,
зарлыкъ кемирмесе кыйырындан? Тю-
беширмедиле Дахир бла Зухра, туумай-
ын къалса эки къабырны арасындагъы
чыгъана?

Кёксюлдю, кёкдю деб да бош айта
болурламы тенгизге? Болмазмы тенгиз-
ни кесини бети? Ол кёкден кёксюл джам-

чыны хаух алыб кие болурму? Боюнларын кёлтюрюб кёкню кесин кёрелмегенле, джерде тенгизни эслеселе, кёксюлдю деб джангыла болурламы?..

Оюмсузду ётгюр ырхы, уллу суугъа джетгинчи. Къаты джангурдан тууб, эслемейди ол джолунда кишини: маркъа къозу, баббаханчыкъ, таш-зыгъыр да бирди анга. Аямайын ташланы, ташка уруб чачады ол башхаланы башларын. Рахат суу а ырхынны хаулеликден айырыб, деу къучагъын кенгден кериб, къол аязында сюзюб, кёксюл шоркъа этиб къысад къойнуна.

Келечи аууз бла сёлеше турма чырт меннге, узакъ этиб арабызны. Бар эсе айтырынг, кел да айт кесинг. Кесинг кирир эшикни нек къакъдыраса биреуге?

Кюмюш халыла хауаны кёклеї, кёкде турнала джудузла чёблей, Къобан джылтыраб, джарыкъ кюзюлей, джел ургъан сайын чегет тешинед, алтын чапрагъын джерге себелей. Теберди сууу, кёкден акъгъанча, кём-кёк сюзюле, къачкелди джыргъа эжиу этеди таула бла бирге.

Кёк, ёпкелеб джерден, тамам чамланыб анга, меннге эришиб кёгертесе сыртларынгы, сабанларынгы, таб, бузларынгы да. Кюнню кёзюн байлайым, олсагъатда кёрюрме турууунгу, деб булутун джайгъанды кёксюл чууакъ ёшюнюне.

Алджамагъанд джер къоркъуб андан, джелин джерлеб джибергенди кёклеге. Ат ойнатыб камсык джел, чыгъыб кетиб мийикге, джангур этиб сыдыргъанды кёксюл кёкню кёкюрегинден джабыуун.

Кёб эллени атларын элчилери билмейдиле къайдан чыкъгъанларын. Сен а, къанат джайыб Къобанны джагъаларында, бир-бирине ышартханса ётгюр сууну эки джанын, ташдан кёпюр салыб араларына. Эресейден таулагъа джол ачханды сени кёпюрюнг, атынгы ёмюр-леге айтдыргъанды Борис¹ деген ётгюрюнг. Ма аны ючюн бюгюн да Ташкёпюр дейдиле къадама кибик атынга. Бармыды таулада башха эл, келирча сени къатынга?!

Аязчыкъ къакъса, джер солуб, терекле чагъалла, хыны джел урса уа, джер ахсыныб, чапракъла агъалла. Мен да алайма: сен ышарсанг, тин кириб саны-

¹ Талай фашист лагерден къачыб, джигитлик этиб, Чехословакияда фашист къолдан ёлген ташкёпюрчю джаш Къазийланы Борис.

ма, таукел силкинеме аллыма, сууукъ
къарасанг а мени таба, бир къуджур
абыныб, атлаялмайма аллыма.

Адам джерни суйген адет эсе, суюме
сени, адам джерни суйген борч эсе,
суюме сени, адам джерни суйген дерт
эсе, суюме сени..

Адам джерни суйген бешиш эсе да —
ыйлыкъмайма кишиден — суюме сени,
кёк наратлы, кёк булутлу туугъан джур-
тум!

Къайда джукъу, къайда тынчлыкъ?
Къайда эсе да букъгъандыла. Излейме
да табалмайма, чакъырама, къайтмай-
дыла ызларына, не эсе да юркгендиле
ала менден. Алай а билеме аланы ды-
гъыларын, анамы тобукъларына башы-
мы салгъанлай, келиб къаладыла мени
къатыма.

Сууну джолунда бедерлениб къара ташла, инджи букъу этедиле акъ ёшюнюн аяусуз.

— Къайт ызынга! Бузла тауну къойнунда! Не табаса бизни талаб узакъ узун джолунгда? — деб къоймайла таудан акъгъан кёк шоркъаны таш гыйыла.

Суу къулакъгъа алмайд быллай дауланы. Кеси аллына ол бурулмайд терс джары. Ызына да къайтмайды ол ёмюрде. Эниш барад, сабанланы сугъара, къозуланы ойнатады, тёрт джанына себе джашил хурметин.

Кел, халкъ къараб тургъанлай, абезекге барайыкъ: суймекликни тепсеуюдю абезек. Сен кългъанладан къуру мени сайлаб ал. Къатындама. Къолум кълунгда. Джюрекленн тебгенлери эшитиле. Сен сёлеширсе, мен тынгыларма. Тёгерекде менден сора киши эшитмез сёзюнгу...

О сабийлигим! Эмилик джашлыкъ из-лерик тюлдю сени ёмюрде. Ол кесинден башхаланы танымайды. Ол илешир деб ышанма. Къолунга баббуну тутдуруб, бар, ойна, деб сындырлыкъды кёлюнгию. Азгъын чархым джюрегими джоругъуна сыйыналмагъан кюн джокъла мени, таягъыма таяныб, кесим къалсам, джокъла мени, туудукъ болуб тут къолумдан, хоншу сабий болуб ышар, ол кюн тирилим мен да джангыдан, къарыу кириб саныма, учунурма джашаргъа...

— Дыб деме! — дей эди атасы кызычыкъгъа, — къулагъынгдан тартарыкъма, дыб десенг.

— Дыб, дыб! — дей эди кызычыкъ, къулакъларын бёркчюгюнде джашыра, ышангылы атлай эди атасыны аллына. Ойнаелле кёзчюклери кызычыкъны, «дыб» дей эди атасына ол ойнаб, кюле-кюле, ата къолу ачитмазын ангылаб.

— Мени таудан акъгъан шоркъадан нем кемди? Тылы да басалла аны бла, эски да джууалла таймаздан, мени уа къуру саулукъсуз кюсейд, — деб ёкюнуб, джыламугъун кесине къоша, тузлу болгъанд гара суу.

Баласы къазауатда ёлген ананг джылаед мени анамча, джашлары урушха кетген къарт атанг чалкъы чалаед мени атам бла. Тилинг келишеед тилибизге, джашай эдик эгеч-къарнаш болуб къыйын кюнледе бир-бирибизге. Энди излеб сабийлигимми, тансыкъ болуб анга, кёзлеримден тансыкъ джыламукъла агъа, Минги Таудан салам неме Ала Тауунга.

Сукъланама кёк толкъунну джууабсызлыгына. Уча келиб, айырылса деу тенгизни къучагъындан, сагаллатад суу-

укъ ташха бауурун, алай а эс ташла-
май такъыйкъагъа, тамчы болуб ызына
агъа, ёхтемлениб джангыдан, сууукъ
ташны юсю бла озуб кетиб, биягъынлай
урад кесин къаягъа, инджи болуб агъар
ючюн ызына.

Гюрюлдейди, гюрюлдейди самолет,
джюрегими бир тамырын кемире, гю-
рюлдейди, гюрюлдейди самолет, сабий-
лигими тонагъан къара кюнлени эсеме
тюшюре. Чыдаялмай чыкъдым эшик
аллына: джазгъы кёкден, баббаханла
акъгъанча, джашил тюзге парашютла
къонаелле. Мен уялдым, аман тюшча,
эрши зат келгенине эсеме. Гюрюлдесин,
гюрюлдесин самолет, тобла орнуна баб-
баханла себе джашил талалагъа.

Узалыб алгъаныбыз ийилиб алгъаны-
быздан эсе онглу кёрюнеди, сагъыш эт-
мей къарасакъ. Ойлашыб, акъыл бёлсек

а, неге узалабыз? Джаниган джулдуз-
гъамы, огъесе сууб, джерге тюшюб кел-
ген джулдуз къуйругъунамы?

Энишге уа ийилебиз урлукъ себерге,
кѳгерсин деб джер баууру, кюн туруш-
да тургъан къарт анабызны къучакълар-
гъа неда джылай тургъан сабийни джы-
ламугъун сюртерге...

Сохан чабса кѳзюнге, джыламукъ
агъады андан, ачытыб чыкългъан джолун.
Бушуулу ахсынсакъ а, тас болады кѳз
джашыбыз, джюрекде бугъуна, анда
джалынсыз шынкъартны джагъа...

Къалай сукъланама ана джюрекге,
джумдурукъдан гитче болса да, юлюш
бола сау дунягъа, джылытады хар
адамны, хурмет сала джашаугъа. Уша
ана джюрекни бурхусуна, саулай ишим!
Ол такъыйкъагъа этгенин этерге кюреш
ѳмюрте!

Ай джарыкъ кече, джерни юсюне ала къанатын джайыб, белляу айта, тебретеди бешигин. Мени уа сагъайтханд, джашырыб къойнунда джукъуму. Джулдузладан мерекеб тамчы ала, джумушакъ къолу бла джаякъларымы сылай, джаз деб къоймайд сау дуняны юсюнден. Мен а алкъын чыгъалмайма арбазымдан тышына, мен а алкъын учалмайма, къатмагъанды къанатым. Джетсе заман, джазарыкъма кенг джуртуму юсюнден, келгенича кючюмден, джазаргъа деб барды эртдеден антым...

ЛЮДАГЪА.

Бал чибинчик бир гоккадан бир гоккагъа къоннганча, анга ышара, мынга къарай, аны багъа, муну джара айлана-са сау кюнню. Не баш къагъа, не эрине, ары-тала билмеген, деменгили, бек болумлу, ким джаратханд сени эки кълунгу?!

Къысыр къаяны деу кёкюрегин ийнакълай, кёз джетмез мийикде назик назчыкъ ёседи. Зорлукъдан турмайды ол алайда, кеси разылыгъы бла къабланганды сослан ташны баууруна.

Къаллай сейир къудретли сезим илешдиргенди экен бу суююмлю джашил терекчики къысыр къаяны ёхтем кёкюрегине?...

АСХАД БЛА ЛЮБАГЪА.

Сен бал чибин бол, мен болайым къызыл гюл,

Джюрегими тамырында бал изле.

Сен булбул бол, мен болайым чакъгъан бутакъ.

Ауазынга тынгыларма суююнюб.

Илячин бол, мен болайым чексиз кёк,

Къанат кер да чыкъ мийикге, ёхтемликни суюе эсенг сынаргъа, неуа бол сен къыш чилле, мен болайым джылы кюн, къыздырайым, буз суюмекден кёксюл тамчы агъарча...

Табармамы тенглешдирирча бир зат, келе келиб, джай чилледе тау шоркъагъа джолукъсам, кёк хауада кёк таулагъа къуш къанатдан къарасам, тау элиме талпыб келиб, къарт анамы нюр бетин тобукъланыб ба этсем?

Табармамы тенглешдирирча бир зат, джаза келиб, тизгинимде сыфатынга джолукъсам, кыйынлыкъда, джангыз къалмай, халкъ бла бирге инджилсем, тюзлюк излей, кёкню аулаб, джерни къармаб арысам?..

Джолда тюбесенг, озуб кетиб, ызынга айланыб къарама. Сёзчю къатынла этелле алай. Юсюм бла озуб бара, ышарыб салам бер, таулада тиширыуну сыйлагъан адетди. Мен ёрге туруб, узатырма сеннге къолуму, насыбымдан тартына. Башха эсе уа иннетинг, кёрмегенча эт да, оз да кет юсюм бла. Мен ахсынырма, джашыртын къарай ызынгдан, гурушха этерме ичимден, кёлеккенге сени къызгъана...

Олтурма къатыма халкъны къатында. Биреуледен тартына, ол адаргы насыб юлюшюмден юзерсе деб къоркъама. Джангыз кълсанг, ашыкъ меннге.

Изле кёкде, изле джерде. Кёк бла джерден сора да барла джерле. Анда да изле.

Къайда болгъанымы бюгюн айтмайма. Изле, кърма кёкню, айлан тюзледе, къуш болуб уч, джаяу джюрю! Халкъны къатында уа келме къатыма, ол адаргы насыб юлюшюмден биреулеге юзерсе деб къоркъама.

РИММАГЪА.

«Гелеу кёрсенг, джер сорма, келбет кёрсенг, эр сорма», деб махтайла джерни, эрни. Къум тюзледе сеннге ушаш бир инсан чыгъыб кълса аллыма, «гелеулюд!» деб кёл салырем къумлагъа.

Тау элими тюрсюню, джелчик урса, дарийлене, титирей, кюн тийгенлей, кегере: онгда таула, акъ кьарлыла, солда сыртла, кек гуллюле, кем-кек Кьобан — кьан тамыры, Кюн таякъла — джан тыллыуу...

Чегет дыфсызды, тенгиз да кьалкъыйды, сен да уянган болмазса, эшта. Кюн, алтын таягъын таудан узатыб, мени уа бузгъанд джукьуму.

Къалай этейим хатерсиз келечиге, этдирелирмеми анга айтханымы?

Ичги сёзюмю саудан ачыкълаб, уятайыммы огъесе сени?

Бизде адет алайды: кьачын кёрюб, кьартныча, бузоу таякъны кюйдюрмейле отха салыб, тёмейдиле джерге акъны, атмайдыла аякъ тубге бюртюкню. Озмайдыла кьарт адамны, джолун кесиб, аллы бла. Тиширыугъа джол кьоялла

таулада, кыызгъа сый бере, онг джанларына салыб джюрютедиле..

Эркишини къачын кёре, ёрге туруб сыйлайла. Кёкге джерни ышаналла таулада, джерге уа — гюллени. Ариу иннет бла узакъгъа кетген къайтыргъа керекди юйюне дейдиле, анасы бла тауланы унутханнга уа — суусаб ичирмейле, къабыр юлюш да джокъду алагъа таулада.

Джашаудан тилерим: артмакъ атдырлыкъ эсенг да бойнума, кюндешимден садакъа тилетирча, адаргы этиб джашаууму, джашлай кёмерик эсенг да кёрге, разыма, эт кесинге табыча.

Алай а, унутма, болмаз ёмюрде джолунг, джуртун сатхан питна бла мени бир тыбыргъа чёкдюреме десенг..

Сюемисе деб соралмадым, кёзюме къараб, ол къадар излегинингде. Уяла да болур эдим, алай а, уялгъандан тюл,

кѣлюнг чыкѣмасын деб соралмагъан эдим джюреклерибиз излеген сорууну.

Энди уа билдим: олсагъатда сорсам, къууанырыкъ кѣре эдим сен, илешеди меннге наным деб.

Кеч мени джашлыгъымы, акъ сакъалыма тартынмайын, бюгюн да сораыйм, джамагъат къараб тургъанлай, «сюемисе?» — деб, сюе эдим деб берлик эсенг кесгин джууаб.

Эркинлик берилсе меннге, дуниягъа джангыдан, не сюйсем ол болуб, тууаргъа, ийнанамысыз, адам болуб тууаргъа термиле тургъанлай, адамланы джазыуу болурем, джарсытмазча сынгар бир мугурну, ачитмазча баласындан ананы, эгечден замансызлай сыйырмазча къарнашны, ач этмезча сынгар бир сабийни, ёкюндюрмезча бютюн да къартны, бир инсан тюшмезча харам джолгъа, хар адамны туугъан джуртун, кѣксюл тюшча, кѣм-кѣк, сейир этерча, бютюн да артыкълыкъ болмазча дунияда...

Къызларынг, мен сени биринчи кѳрген сагъатдача, шашмай ушайдыла кесинге. Тоба-аста, ёлмесин аланы атлары, къартлыгъында къалма сен да джангызлай. Мен кетейим, сенсиз джашауум тюшюнде суусабынгы къандыргъан кибик эди, кетгеними да эслемесин киши, алай а, шо, сен бир джыларса меннге, ол мени амалтын кишиге илешмегенлей ёлюб кетди деб, къызгъанмай менден ачы джыламугъунгу тамчысын...

Олсагъатда тирилирме кѳрюмде, къызыл гюл болуб чыгъарма джангыдан джер юсюне. Сен, джашлыгъынгы эсинге тюшюре, аны джыртыб, къысарса кѳкюрегинге.

Джазыу мени джолоучу этиб, келтирди сени джеринге: суу тузлуду мында, алай а мен аны бал татытыб ичеме, таула джокъдула мында, мен а тау ба-

шына миннгенча кёрюнеме кесиме. Ана-
нгы тили башхады мени тилимден, алай
а мен хар сёзюн да ангылайма аны: ол
меннге сени ышанса, анам деб айтырма
анга суймекликни тилинде.

Джашлыкь этиб, сени ариу сёзлеринге
ол кьадар алданмасам, сени кибик баш-
ха джокьду деб, алай терен ийнанмасам,
мен да юйленир эдим заманымда, элде
кьызладан кьуру сени сайлаб, эндиге
дери сакьламасам, бюгюн мени юйюм-
ден да чыгъарыкь болур эди школгъа
барама деб бир сабийчик...

Мен эслемегенлей, сен джолукьгъа-
ненг аллыма, мен ышармагъанлай, сен
кюлюб башлагъаненг, мен джукь айт-
магъанлай, юйюю тойгъа хазырлан-
дыргъаненг. Энди уа, сен мени къачы-
рыб келтиргененг деб, уллу сёлешесе
меннге...

Къуу терекге кыйын кюнде, мадар излеб, бал чибинчик кьонмайды. Къуу джюрекден керек кюнде чартлаб джилтин чыкъмайды...

Назиксе, илгиздик, насыб кибик, алай а уллуду кючюнг, къарыуунг. Аны кыйдан чыкъгъанын биле болмазса кесинг да. Мен да чыртда табалмайма тамырын. Алай а, джибек халы ийнени ызындан баргъанча, джюрегиме шыкыртсыз кибик, хорлагъанса мени, хорлагъанса...

Мен сие эдим болургъа: ата сёз кибик, деменгили, ана тюрсюнча, суююмлю, джазгы джангурча, назик, акъылбалыкъ болмагъан сабийча, оюмсуз...

Алай а бир-бирледе, чууакъ кюнча,
джылы, бир-бирде да, чиллени джелича,
сууукъ бол, деб юретеди мени джашау.

Къайдан табаса бу къадар сабыр-
лыкъны? — деб соргъанларында сабыр
адамгъа чыдамсызла:

— Сабырлыкънымы? — деб сейирсин-
ди огъурлу адам, — сизден алама мен
аны бошуна, ийнаныгъыз. Сиз дуу деб
джансагъыз, мен акъыртын ышырама
отуму.

Ашхы джыргъа тынгыласам, джюре-
гимде сейир сезим къозгъалыб, ашхы
адамгъа тюбегенча болама. Иги адамгъа
джолукъсам да, дунягъа адам болуб
туугъаныма къууанама.

Тауча бек бол деб алгъышлайбыз те-
нгибизни, анга ашхылыкъ джоралай,
билмейин тауланы тауу Минги Тау ёмю-
рю адамча джумушакъ болургъа сукъ-
ланнганын.

Къап-къарачыкъла, сап-сарычыкъла,
чыммакъчыкъла да, гоккакёзчюкле, ариу
сёзлючюкле, нюр бурхучукъла, джю-
джекчиклеча джюуюлдейдиле, бир-бир-
чиклерин терк ангылайдыла, бири
ышарса, бирден кюлелле, бирчиги джы-
ласа, бары да джылайла. Кёбдюле ала
бизни арбазда, бир иннетлиле, бир тил-
личикле, сабийчикле.

Акъёшюн къарылгъашчыкъ, джел ур-
гъан джанына уча келиб, кёкюрекчигин
хатерсиз аязгъа тиреб, кесчигин джелге

хорлатмазгъа кюреше, джел тохтагъын-
чыннга, ышыкъгъа къомай, къазауат
этиб кюрешди...

Ангылаялмайма бу тукъум чотну: ду-
нияда бютеу джюрекле келиб сыйын-
нгандыла мени кёкюрегиме — огъурлула
да, ачулула да, бир иссиле да, бузла-
гъанла да...

Ах, бу джюрекле, не этейим алагъа?
Къайсын къыстайым, бар юйюнге деб,
огъесе джашасынламы бары да бирге?..

Кёрюнмейсе, излесем, тюртюлмейсе,
сакъласам. Келелмейсе, чакъырсам. Са-
кълай болурмуса ашхамны, излей болур-
муса башханы? Алай эсе, бугъунма мен-
ден. Ачыкъ айт да тюнгюлт кесингден.
Мен сукъланырма олсагъатда сен изле-
геннге...

Джазгы джерге тюшген урлукъ термиледи джер юсюне джашнаб чыгъаргъа. Джауум болмай, кюн кысса джерни, ол да бууулуб къалады, къургъакълыкъдан тас болады, термиле джашаугъа...

Сюймеклик да ма алайды: табылмаса анга ышыкъ — аджашады, кёлтюрелмей джангызлыкъны назик саны...

Къызладан къуру сени сайлайма деб кёлюм бла айтханымда, тенглерим гурушха этген эдиле, адамларымы уа къой да къой, ала бирден чарлаб, ёпкелей эдиле менден. Къуру сюймегенлерим адамлыкъ этерге излей эдиле бу иште меннге. Мен а тынгыламадым бирини да сёзюне, барыб ачдым ол кюн джюрегими сеннге. Сен а бир къуджур этдинг, ышанмадынгмы, билмейме, не эсе да эки сёзлю болдунг. Энди мени да къал-

ды сенден кѣлюм, алай а сезелмейме
чурумун, джюрегими бир джибек халы-
чыгы юзюлюрге унамайды экибизни
арабызда.

Эрши къараб кѣюме, ийнанмадынг
сынгар айтхан сѣюме, кече арасында
мен сени юйюнгю тонаргъа келгенча.
Кѣз-къаш туююб, даулайса нени эсе да
сен менден. Экибиз да джарсыйбыз, гу-
рушхабызны чуруму эртде унутулса да,
сѣлешмейбиз бир-бирибизге, керексиз
даула сала юсюбюзге.

Мени джуртум Эресейни бир бу-
тагъыд, эрке ѝсген баласыды, бек терен-
нге кетгенд аны тамырлары.

Абыныр деб, къуу болур деб тау
джуртума джокъду энди бир къоркъуу:
ана къолда ѝксюз болмайды бала.

Бюгюн сенден болсам да мен узакъда, джюрегими джылытханлай турад сени сыфатынг: Ала Тауунг Минги Таугъа ушайды, Чуу сууунг да Къобан татыу этеди, адамларынг ышаралла, халаллыкъны таныта, хош кел дейле, къу-чакъларыш кенг джайыб..

Эшик-тешик къоймай къыдырыб, дунягъа зорлукъ этиб айланган бир джел топракъ хуртдакчыкъны айырды джер бауурунда. Сюрдю аны, хыны этиб урду ташха-агъачха, умур-чумур этиб чачайым деб, къара къанатларыш джайыб юсюне.

Бу залимге чыдаялмай сослан таш, ышыгъына къысды топракъчыкъны, джерге къошду, андан мылы алырча. Энди уа, кёрсенг да, танымазча, топракъчыкъны юсюне кём-кёк къырдыш чыгъыб, къадаманы бауурундан айырылмазча орналгъанды.

ДЖУЛЯГЪА.

Къарылгъашчыкъ биринчи кере уча эди уясын къоюб. Билмей эди ол адетни алкъынчы: уясыдан дюр деб учхан ызына къайтыб келлигин. Базала болмаз эди узакъгъа учаргъа, огъесе анамдан айырылыб къалырма дебми къоркъа эди, билмейме. Ана къарылгъач а юй аллында акъ быкъыгъа къонуб, сабийлерине сагъышлы къарай эди. Бюгюн балаларын чууакъ кёкге ышаниган сейир мыдах кюню эди аны.

Ма, башын ёрге кёлтюрюб, акъ ёшюнчюгюн аллына тутуб, къарылгъач балалары бла кёксюл кёкге кёзюу-кёзюу къарайды. Джерде рахатлыкъ кёкге хурмет салыб, сейир шошлукъ тегерекге не болуб тургъанын эслеб, джаядан ычхынган садакъча, мийикге чыгъыб, кёзню джумуб ачхынчы кёкню къойнуу къармаб, ызына энди.

Уста тебсеучю къызын тебсерге чакъыргъанча, келиб уясыны аллына къонуб; сир болду. Балаларына неле эсе

да айта, бурунчугъу бла аланы туклерин сылай, бирем-бирем акъ быкъыгъа къондурду. Сора джангыдан джокълаб къарай, алларында учду, алгъа уча келиб, балаларына джол къойду. Ала чексиз кёкге аяусуз сингдиле. Ана къарылгъач а акъырын ызына учуб келиб, ол кюн андан сора уясындан чыкъмай, балаларыны къайтырын сакълаб турду...

Баргъан сууну аллын тыйсанг, ол къайтмайды ызына, джутулуб да къалмайд джагъаларында: ол излейди башха джол, сыйынмайын зорлукъ кючге, къутургъан суу аталса да атына, бедженленни чачыб ийиб, барад тенгиз къатына.

Тохта, кетме. Дженгилликин сен кесинге ёкюл этиб, гурушхангы оноучу этиб кесинге, шо, бир айтчы, къайры къачыб бараса? Иги эди, къачханынг бла къутулалсанг къайгъынгдан. Бизден

къачыб, узакъ кетгин, кесингден а къай-
ры къачыб къутулгъун?

Тохта, кетме! Сабырлыкъда терсни-
тюзю эслерсе. Былай мычыб, кесинг
таба бир къара.

Тохта, кетме...

Джер кёкге тылпыу беред, кёк джер-
ге — джауум; джер кёкге кырдык беред,
кёк джерге — джылыу. Джер кёклеге
табынады, кёк ийиледи джерге...

Кёкде уча билмеген джерде джыгъы-
лад, джерде джюрюй билмеген кёкге
чыгъалмайд. Алайд дуня джоругъу ду-
ния дуня болгъанлы, алай болсун хар
заманда дуня.

Сени кёзлеринг ала, мени кёзлерим
къара. Бу кёзлеге нюр себе, кюн таягъы
къубулад. Кёк-алала мени сайлаб, къап-
къарала сеннге базыб, кел, джашаугъа
бир кёз бла къарайыкъ...

Узакъгъа кетсем, кюсейме сени, къа-
тынгда турсам, тансыкъ болама, таула
къойнунда кёксюл шахарым, дунягъа
айтылгъан сейир хапарым.

Сюймекликни келечиси — гокга ханс—
бир суйюмлю ышарады бетиме, кёкюре-
гинге къыс мени деб къадала. Узалал-
майд анга ышаныб сабийликде гоккады
деб джаннган отну тутхан къолум...

Кёк талагъа ойнаб чыкъгъан джур
балачыкъ адамладан сакъламайды хья-
нат; къанат кериб кёкге учхан джаш
турна джерде къайгъы бард деб билмейд
ёмюрде...

Адамланы бир къаууму, адамлыкъны
унутуб, турнаны къой, аямайын адамны
да, хазыр турад джашау джибин юзерге

Адам адамны бир зат ючюн суюди:
арнуду, джигитди, халалды деб, тенглик
эте биледи, алчыды, джигерди — азымыды
адамда адамлыкъ шарты?!

Мен а билмейме сени джугъунгу да.
Орамда тюбегенден сора сынгар бир за-
тынгы да сынамагъанма, алай а сен
меннге адамлыкъны юлгюсюсе, ариу-
лукъну, джигерликни ёлчесисе, тенглик
эте да билесе деб турама, джигитлигинги
уа — халкъгъа керек кюнюнде сую эдим
сынаргъа...

Учхан къушдан тую алгъан джерде
къуру сен болсанг, чабхан атны джерле-
ген джерде къуру сен болсанг, тюзде
джелни джетиб озгъан джерде къуру
сен болсанг, Дахир Зухраны суюгенча,
мени суюген сен болсанг, джашаууму
сени бла бир этерге излемезем. Нек де-
сенг, махтанчакъса, мени да джюрекден
тюз, махтангандан этесе.

Насыблы дейдиле бир къауумла ангыламагъанлыкъдан кеси кесин сыйлагъаннга, гырджыны артыкъ болгъаннга, эки тонлу газ-газлагъа...

Заман а, ёкюл болуб хар неге да, кюрешде бугъоулагъа тюшгенлеге, тюзлюк ючюн кюреш отунда кюйгенлеге, халкъы ючюн ал тизгинде келгенлеге, джашау ючюн джашамайын ёлгенлеге... насыблы деб башха юлгю салады.

Морх ауушну сакълагъанла, баш ийиб сизге таула, талай джылны асырагъанла атыгъызыны къарларында.

ГАГАРИН БЛА ТЕРЕШҚОВАГЪА.

Буз гыйыны джарыб, кёккёз джанкъозла кюннге чыкъсала, тауда къарла эриб, суулагъа къошулсала, наратладан

джыламукъла чайыр болуб джерге акъ-
сала, сиз тюшесиз эсибизге, сукъланды-
ра кесигизге...

Джолумда нѣгеримсе, ишимде уа —
халал тенг. Юйюмде, джубанчымча, джю-
регими джылыта, халкъымы къууанчыча,
джашаууму джарыта, анамы ауазыча,
къулагъыма келесе, тенгими билегича,
ышанмакълыкъ бересе...

Заман джетди деб, сафдан чыгъаргъа
излесегиз, туудукъланы туудукълары
бла бир тыбыргъа чѣксегиз да, пенсия
деб «тынч» джашаугъа кѣксегиз да, сиз-
ге къартлыкъ келлик тюлдю, бамчыла.

Корчагинча, Матросовча, Гагаринча,
джашлыкъны кишилигине, кишилики
джашлыгъына юлгю болуб турлукъсуз
сиз таймаздан.

Кимни да кёзюн къаратыучу къара-
 гору аджир, кыш баугъа джыя баш-
 лагъан кюнлеринден тебреб, габдешинде
 бир чёбге узалмай, зынтхысына да тий-
 мей, тюгю чюйре айланыб, кюнден кюн-
 нге амандан аман бола, кёлтюрем ала-
 шагъа ушай башлады. Совхозну ветери-
 нарлары къой эсенг, областдан, крайдан
 да устала келиб, аджирни сапында
 кыяу табалмадыла, эриб, тас болуб
 баргъанын а ким да кёрс эди.

Быллай бир термилтмей, кесиб къой-
 гъан иги эди, дегенле да бар эдиле,
 алай а адамны бойнуна бычакъ салгъан-
 ча, аджирни бойнун ким тарталлыкъ
 эди, шкок бла уругъа да кимни кёлю
 барлыкъ эди! Насыбха, аллай къаты-
 лыкъ этер адам табылмады.

Бир ингирде Аслан, атлагъа къараучу
 джаш, аджирни къатындан кетиб къа-
 лалмай, мычыды. Бир заманда бауну
 ара багъанасындан аджирни бурма
 джалкъасына джау джуммакъчыкъча
 бир затчыкъ чынгаб тюшдю. Эрлай къа-

лыи джалкъада тас болду. Олсагъатлай аджир эс ташларгъа джетиб, кёзлери шашхылы джылтырай, тюгю чюйре айланых, санлары титиреб, бир тукъум бир тюрлю тауушла бла болушлукъгъа чакъыргъанча, тишлерни кыжылдатды. Амалсыздан джашны кёзюне къараб, бойнун энишге ийди. Алай а бойнуна гитче сабий миниб тургъанын сезгенча, кымылдатмады. Санлары бирден, джер тебренигенча, къалтырагъанлыкъгъа, бойну энишге ийилиб, сир къатыб эди.

Бу болумну кёрген Аслаи эрлай аны джалкъасына узалды. Джюджекчикча, бир джумушакъ, джылы затчыкъгъа тийди къолу. Къараса, бурху джаныуарчыкъ — агъазчыкъ. Къыш сууукъда, башына мадар излей, ол хар кече сайын ат джалкъада джылышыб джатханды. Деу аджир а, джюреги гыб-гыб эте, къышны къыш узуну кёзюне джукъу кирмей, къарнына аш бармай, аман кюнлю болуб тургъанды.

Атны башха баугъа кёчюрдюле. Кюнден кюннге тин ала, биягъынлай кесине

кёблени сукъландыра, алгъын кефини табыб, бюгюн да джим-джим джылтырагъанлай барады...

АНАМЫ БЕЛЛЯУУ.

— Кёкледе ойнагъан машина, булутла аны ашыра, балам чабыб келгеед, анасына ышара.

Кёкледе ойнагъан машина, булутла аны ашыра, балачыгъым чабыб чыкъсын Минги Тауну башына.

Кёкледе ойнагъан машина, булутла аны ашыра, балачыгъым чабыб кетсин, дерслерине ашыгъа.

Кёкледе ойнагъан машина, булутла аны ашыра, иннетибиз джайылсын сау дунияны башына, — деб белляуун айта эди къарт ана, туудукъчукъгъа ышара.

КЪАРАЧАЙ ШАХАРГЪА.

Мермер къаяла къучакъны джая, зем-зем шоркъала бетинги джууа, Кёкде джулдузла сенден къубула, насыбдан

джырлай тамам булбуллай, ариулукъну
эсгертмесича, суу арасына кенг къучакъ
джайыб, элли джылынга хазырланаса,
хар бирибизден джылыу аласа.

Биреуге келсе кыйынлыкъ, басса
аны юсюн джарсыу, бютюн да ауушса
адамы, танымай эсем да аны, эзилиб
джюрегим, тергейме кесими терсге,
аны джазыуу мени къолумда болгъанча.

Джерге урлукъ тюшгенлей, джангур
джауса, къалай игиди! Биченликле сар-
гъалмай, чалынсала, къалай игиди! Са-
банла орулгъанда кюн тийсе, къалай
игиди! Арбазда сабий къууаныб, аллы-
нга чыкъса, къалай игиди!..

Дуня тынчлыкълы болса, джашаргъа
къалай игиди!

Эртден сайын кюнню кёрсем, кече кёкню джулдузла джарытсала, къаядан саркъгъан суула инджи болуб чачылсала юсюме, кюнбетледе, ышара, джилекле къызарсала, тау тюзледе гокга хансла сейир чагъыб ышарсала, чыммакъ джансала шаптал терекле, сабийлигим къайтыб келиб джангыдан, къармайд эсими, алгъынча къатында излей сени...

Къара кёлню джагъасында сослан ташха олтуруб, ашхы умутла кёкюрегинге сыйынмай, таула бла сёлешеенг шыбырдаб: «Уллу кёллю болма, махтаныб, джашауунгда сен излегенча болса, джазыу кёзюу болады дейле, этме башхагъа аманлыкъ...»

Сагъынганлай
турама сизни...

*Я знаю: плачет и вода
Пред тем, как льдом она затянется.*

К. КУЛИЕВ

Кетме, кетме къатымдан, кыйнаганлай тур мени. Турурма, джаным, джерге тюшюрмей бир сёзюнгю, сабийлигимдеча тутуб этегингден. Сен бош кыйгыраса, джарсытама деб мени. Келтирме кёлюнге чырт аллай затны, шыбырда кюлагыма, айлан де, дарман излей, джерни тегерегине тогуз къат, кёкню джетти къатына чыгыб тюш де. Тындырма джумушунгу, сен кыйнаганлай тур ансы мени...

Кетме, кетме къатымдан.

Ах, бушуула, унуталмайма сизни: биринг кетсе, биринг чабыб келеди. Эндэ не этейим мен сизге, ёмюрлюк джесир этгенсиз мени кесигизге?

Алмай кьоярмем сизни кьулакьгьа, огьесе джюрегими сизни бла бирге юзюб, шууулдатайыммы узакьгьа?

Мен ёлсем, терк огьуна джуммагьыз кёзюмю. Тансыгьымы алгьынчы, кьараб турлукьма сизге.

Мен ёлсем, олсагьатлай джаякьларымы кьысмагьыз, ахыр сёзюмю айталмагьанымы унутуб. Мен ёлсем, эрлай элтиб салмагьыз кьабыргьа. Мен аджан бла кюреширме. Сыйыралмасам да андан кесими, биргеме алыб кетерме аны. Олсагьатда ёлмез дунияда киши, менича джарты кьоюб ишин.

АНАМ.

Кёкюрегинге джюрегимн салайым,
Аурууунгу санларынгдан алайым,
Мадар излей, джер этекге барайым,
Ач кёзюнгю, джандан татлы ой анам.

Чачым бла сибирейим джер джюзюн,
Бауурумда от къазанла асайым,
Кёз гинджими кёзлеринге салайым,
Ач кёзюнгю, джандан татлы ой анам.

Нюр бетинги джанкъылычха бёлейим,
Джарыкъ тангда сени орнунга ёлейим,
Сени ючюк кёрюнге мен кирейим,
Ач кёзюнгю, джандан татлы ой анам.

Ах, тирил да, бир къарачы болумгъа,
Кетме бизден, мен барайым орнунга,
Бир тау болуб сюелейим джолунга,
Ач кёзюнгю, джандан татлы ой анам!..

ДЖАНЧЫКЪГЪА.

Сизге бир джумушакъдыла элдеги
къартла; ахсынадыла сизни кёрселе
эрлеригизни аскер төнглери, сабийлери-

гиз да ата оноуну сизден соралла, кьа-
зауат джылланы тиширыулары.

Алай а тул дерге чырт тили бармайд
сизге кишини, ырыслай болурла кьайыт-
магьанлагьа...

Эркелетиб, кьызла дейдиле бюгюн да
сизге, эндиге дери аулары алынмай тур-
гьан келинле...

НАЗИРГЕ.

Джыламукуьну сени кьайтарыр чакьлы
бар эсе кючу, алай сарнайым, джерни
кьырдышын кьобарыб алырча. Тауланы
эритейим, тюблерине мугур кьысылыб,
ахсыныб агьызайым чыммакь чакьгьан
тереклени чапракьларын, кьайнатыйым
салкьын саркьгьан кьобанланы, джукь-
латаыйм кьутуруб келген джаханим
отун, тамчы этиб тамызайым ёмюрлюк
тауланы тёппелеринде буз гьыйланы.

Ах, ала бары да бош эсе, джокь эсе
биринден да эсеб, элт мени да биргенге:
анда сууур кёкюрегим, тилим да бой-
сунмаз хадауус джюрекге...

Белинден шаркъ деб аяусуз джел сындыргъан акъ къайын терекчикни джарасындан, сабий кёзледен акъгъанча, кёксюлдюм тамчычыкъла агъа эдиле.

Айлыкъ турма, заманында къазылмай къалгъанын сезиб, атылыб къалдым да деб ёкюннгенча, тарс деб башындан эки джарылды.

— Некди сууунг былай тузлу, джаратылмагъан эсенг джыламукъдан? — деб ийилди Тамбий кёлге, сууун уртлаб кёргенинде, къара кийген бир ана.

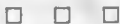
Джукъ айтмады анга кёл, ичги сёзюн джашыргъанча.

— Аналаны кёз джашындан болурса сен, — деб ахсынды мыдах ана, сакъламайын башха тюрлю бир джууабны.

Къучакъладым, Анам, сеннге ушатыб, джуртунгда наратланы, ба этдим, ийлиб, сен джюрюучю джолланы, уча болурса деб мийикде, кёкню таралыб къармадым, ышаныб ышардым кёксюл сууунга, эшитдирирми эди деб сени ауазынгы...

Къурман болайым наратлы джуртунга: табдым ызынгы, эшитдим ауазынгы, кесинги кёргенча болуб, къайтдым ызыма.

«Ай да, Кюн да кёкделле. Джарсымайды анда киши, джердегиле абыналла онгсузлукъдан. Сенде не бард, къара джер, болумсузса. Къан тамчы да, суу тамчыча, сингиб къалад бауурунга, не затны да ёкюнмейин кёлтюресе хама сен», — деб чамланды джашил бусакъ, балта кесиб, аугъанында къара джерге. Гурушхасы болмад джерни. Эшитмедими чамланнганын бусакъны, огъесе: «Се-

ни джаранг меникиди, тылпыуунгду кёк-
нюкю», — деб ахсынды болурму джер,
анача.

Кёксюл тюзге салкын къанат керил-
генд, къой джолну да накъутлары джа-
налла, джулдузла да шыбырдайдыла
джашыртын, Ай эшитир деб ууакъ-ууакъ
тартына. Ай а джангызд чексиз кёкде,
менича, джокъду аны, наным дерча, бир
тенги, ол турсунмайд тегерекде кишиге.
Бир джылтырай, бир джартылай, бошуна
озуб барад бу залимни заманы. Джыра-
дыла, уча келиб, айбат бетин джулдуз-
ла, кёлекке да, сан этмейин, келиб кьо-
над юсюне. Аяусузду, тул къатынча,
джангыз Ай, тюгенирин чырт тюшюр-
мейд уллу кёллю эсине, хар къуру да
турлукъма деб толгъанлай, сайлаб турад
джангызлыкъны мийикде. Керти суйюб,
бек ышаныб таралама туурангдан —
илешсенг а джулдузланы бирине, не уа
элтиб сюе мени къатынга, турсунмасанг

келиб джерге кьонаргъа. Ийнакъларем кьучакъ кериб мен сени, тенг этмейин джашауумда кишиге, джангызлыкъны унутурек биргелей...

Кёксюл тюзден салкъын кьанат таяды, чууакъ кёкде батадыла джулдузла, Къой джолну да аджашханды сюрююу, джылтырайды чексиз кёкде джангыз Ай, ашыкъмайды кьучакъ джайыб ол кишиге...

Сукъланмагъыз, ашхы тенгле, сиз манга: джокъду мени сизни алдарча джугъум да. Огъесе сиз манга кёлмю этесиз, накъырда бла ачаргъа деб кёзюмю? Сукъланмагъыз, ашхы тенгле, сиз манга: сиз тынчайыб, маркъа тюшле кёргенде, кёз кысалмай, джарсыйма мен кечелени узуну, къагъыт таууш бёлюб мени джукъуму. Сукъланмагъыз, ашхы тенгле, сиз манга..

Сени тас этген кюнюмде, бычакъдан акъгъан къан кибик, кёзюмден ачы джыламукъ джерге тамаед, къыйынлы джюрегим бушуулу кёкюрегимде, джаралы къушлай, термиле, ураед; унутханем ауузумда сёзюмю, ачалмаем дунягъа чырт кёзюмю... ёмюрлюк джарсыу сала джаныма, излейме бюгюн да сени къатымда.

Джерге ахсыныб къараргъа чырт излемейме. Озгъун болуб да тутмам башымы ёрге, ёзге Джер берген къууанч джыламукъларым джерни ачитмасынла, деб тутама башымы ёрге.

Кече арасында, бек тансыкъ болуб, узакъдан сеннге келмезме, азгъын бетинге бетими салыб, татлы джукъунгу бёл-

мезме. Эндиден сора мен кюн турушда сени ышарыб кёрмезме, Атама къараб, бушуулу ахсына, сеннге джыламай/тёз-мезме...

Мен дуняны бир бюртюгюме, джуру-нума, бир кере чыкъгъан тылпыума. Дуниядан саркъса бир тамчы, мени санымда да джукъарад къаным.

Мен дуняны бир бурхусума, бир джилтиниме, алай а кёреме кюнню чыкъгъанын, гюлле чагъыб, суула шууулдай, ёмюрге тенг болгъанын джашау такыйкъаны.

«Оннганды бираз, ансы ариучукъ эди», — деб алыб баралла сени, экинчи орайдангы мыдах таралта. Къубулургъа кюрешесе сен да, адаргы дыгалас, аджал кибик, бойнунгу бууа... Алай а бир

къуджур ахсындынг: кёзюнгеми кёрюндю биринчи насыбынг, огъесе ызынгдан сабийингми джылады?..

Анам, кёрдюм сени тюшюмде: джерден кёкге джете эдинг, ана болуб сау дунягъа, джерни джылыта, кёкню джарыта, джулдузланы чача эдинг сабийлеге, ойнагъыз деб къууандыра... джер да, кёк да сукъланаелле сеннге.

Мен сени тюшюмде кёрген эдим алай сейир болуб, андан эсе, кёзню джумуб ачхынчы, джашаумда кёрге эдим энтда бир кере сени...

Джашаулары чыракъ болгъан кёбдю адам дуняда. Биз алагъа сейирсине, джашауларын эниклерге кюрешебиз. Джилтин болгъанла да аз тюлдюле джашауда, алагъа да бек бюсюреу этебиз.

Джашаулары от болуб, душняны мукъуг этгенле да туугъандыла джарлы джерге — аланы да унутмайбыз, налат бере къара ишлерине.

От джылытса саныбызны, Прометейни джигитлиги олсагъатлай тюшед бизни эсибизге. Бизни джылытханы ючюн баурун огъурсуз къуш таймаздан тешиб тургъанын а кёргюзелмейбиз джылы кюнбюзде кёзюбюзге...

Ашхам болса, кюн батды деб бир табсыз айталла, батхан зат ызына алгъын халда чыкъмагъанын унутуб.

Кюн батмайды. Чырт аямай беред джерге джылыуун, джер, аны тегерегине шеждеге бара, кёзюу-кёзюу джылытады джаякъларын.

«Аяусуз джазыу тиширыуну насыбын тамырындан юзюб, теблеб, от салыб ичине, чимдеб, талаб назик этин, бютюнд да аяусуз этиб нюрлю бетин, кау-куу этиб юйюн-юйдегисин, джаша деб кьой-гъанед, кесин джангыз этиб», — деб эшитебиз аналаны эски хапарларында.

Къанатчыгъын камсык джашчыкъ сындыргъан чыпчыкъ балачыкъ, учалмайын анасыны ызындан, шоп деб джерге тюшгенин кёрюб, озуб баргъан къарт джерге ийилгенинде, отдан къачханча, кычырыкъ этиб, сютден кюйген — сууну юрюб ичер дегенлей, бир джанына чынгады чыпчыкъчыкъ, сынган къанатчыгъын сюррей.

«Ауруйма, ёлеме», — дедим бир кюн аурукъсунуб тургъан анама ойнаб. Ол унутду ауруун, бауурундан азгъын

джюрегин алыб мени кёкюрегиме салыргъа мадар излей, секириб турду орундан.

Чыкъчы джолгъа, терк уян, хайда тегюл, хайда чачыл, насыбым, сен юлюш бол ахсынган инсанлагъа, джылыт азгъын джюрекленн: анасызгъа терк ышар, къарнашсызгъа дагъан бол, эгечсизни бек сыйла, баласызгъа улаи бол...

Чыкъчы джолгъа, терк уян, хайда тегюл, хайда чачыл, насыбым. Менден кетиб, башхаланы ышартсанг, меникилей турлукъса сен хаманда.

Инджилсе ананы джюреги, джарыб кесини кёкюрегин, андан алыб исси джюрегин, анасыны кёкюрегине салмазлыкъ табылырмы чырт дунияда бала?

Табылыред бу соруугъа хо деген джууаб да, баласыны орнуна джашаргъа излеген ана табылса.

Ана бла баладан, эгеч бла кърнашдан татлы джожъду дуняда: джашауда кѣб сейир затла башланады аладан...

Чыгъана болуб кире эсенг аланы араларына, излей эсенг джюреклерин бирбирине бузаргъа, инсан тюлсе, сен джашауну ачысыса, сен зарлыкъдан излейсе суутургъа тыбырларын аланы, зарланаса ала кибик болалмагъанынга. Алай а унутма: ачы татыуну биреу кѣолдан сезсе адам, ол татлыны мардадан кѣб излейди, отун джукълатама деселе да биреуле, артыкъ джаркъа атханлай турад тыбырына.

О, мен излемейме кесиме тынчлыкъ. Джарсыуларым кыйнасынла кѣуру мени. Мен эзилейим, эрийим. Сизни уа джылытсын тангны кѣксюл кѣол аязы. Мен кѣзлеу болайым сизге исси кюн, джылы тыбыр болайым кыйш чилледе, ышангылы нѣгер болайым узакъ джо-

лугъузда, джарсыуларымы джараларымда джашырыб.

Огъай, мен ёкюнмейме, бушууларым кыйнасынла кыру мени, сизни уа джылытсын тангны кёксюл кюл аязы.

Унут дейдиле сени атынгы кыйынлык сынамагъалла. Мен а унуталмайма атынгы кюй, юсюнде болган кыру бир шартынгы да. Билегимча, биргемдесе кыру да, биргеме учаса кёкге, таш болуб тюшесе джерге да мени бла, суугъа да батабыз биргелей, сора кыйдан унуталайым мен сени?!

Джуртсуздан джарлы болурму дуняда? Элинде сатлык, тышында уа — тыбырсызды аны аты. Баласы ёнгелеб, анасы ёкюнюб, аны табмай, бир къара

таш табсам, не бола эди деб, тенглери да худжу деб, кьол узатмайд аллайгъа ёмюрде киши...

Тас этмегиз тенглени деб аманат этедиле, таб, тилеб да айтадыла джашлагъа. Мен ол затха сейирсиниб турама. Тенг дуняда джюрюй эсе, сау-эсен эсе кеси, не узакъда болса да, тас боламыды да сора? Тенгин атыб, керек кюнде башын алыб джанлагъан эсе уа, ол тенгмиди да сора? Тас этген кьой, унут аны ёмюрлеге сыфатын, чьрт сагъынмай атын...

Тул къатын сарнагъанча, тангнга дери кёк аямад джангурун. Джер джутду, разы бола, талпыб тургъан мылысын, кюн тийгенинде уа, халал джер, джутланмайын, тамчы этиб алгъанын тылпыу

этиб берди кёкню кесине, кьалгъанын да тенг юлешди юсюнде джашил ёсген юйдегисине...

Кёз кьабакъларын тик энишге джиберди, мырды суу сюзюлгенча эртден-нигде, огъары да этди, хауадап ханар излеген джанууарча. Дагъыда тюрленди: джюуюлдеди ол мазаллы зат, ёкюрюб да кюрешди, алай а чибин джызылдагъан чакълы да бёлмеди энди мени эсими, билдирген эди да эртде огъуна болумун кеси кесини.

Ляусуз чалкыла бичепликни чалгъанда, къайын терек ахсынаед, чапракъларын замансызлай агъыза, титиреед ол назик, чалкычыла бутагъына чалкыларын такъсала, солусала, лахор эте, салкынында джатсала.

Эри юсюне къатын алгъан тиширыу-
гъа разы бол деб къоймагъанларында,
разыма дегенди, халкъдан уялыб.

Барыб, кеси джангыз къоз терекни
тюбюнде ахсыннганында уа, аны тыл-
пыуунда кюйюб, джерге акъгъандыла
кём-кём терекни чапракълары саргъа-
лыб...

Ма суу шоркъа, ма джаннган от. Сай-
ла да тут кьолунг бла аланы бирин.
Алай а ёкюнме артда: отдан кюйген
шоркъалагъа термиледи, шоркъалада
бузлагъан да сукъланады джилтинлеге
дейдиле.

Тенги болмагъан джокъду дунняда
киши да: аман эсенг, ийнан, бардыла
сеничала, иги эсенг да, къара, къуру да
игиле кём болуучандыла осалдан...

Джангызма, менича къайда, деб а турма. Менме деген джангыз эсенг, къошулмагъанса инсан бѣлеклени бирине да, сакъла, сеничала, насыбха, аз тууалла дуниягъа.

Юзюлген чапракъ, къайда сеннге ана джылыу, къайда сеннге терек ышыкъ?! Нек ашыкъдынг саргъалыргъа, джыймагъанлай эсинги, нек алдатдынг озгъун джелге замансызлай кесинги? Кимни джетди хыянаты сеннге кенгден, былай эртде айырылырча терегингден?..

Музейлеге деб асырамагъанек письмо-ларыгъызны, бюгюн элтиб берсек да аланы ары. Туудукъларыгъызгъа хапарыгъызны айта келиб, кишиликни джилтинлерин кѣзлери бла кѣрсюнле деб тутхан эдик отуз джылны къазауатны отунда ашыгъыш джазылгъан къагъыт-ларыгъызны.

Тангнга дери сарнаб турду тул кече,
болмай эсе кюн кече, нек бугъунад ай
менден деб. Джыламугъун къамчи этиб,
тырнай-тырнай джерни бетин, болгъанча
анга дерти. Талай кюнден, эркелетиб
кечени, ашыкъмайын кёкге чыкъды тол-
гъан ай, джулдузладан джасандырыб
кечени.

Мен а не дейим санга,
Мен а не этейим санга?..

Джюрюмеген кёрмейди, къыйналмагъ-
ан билмейди, талпымагъан кюймейди,
термилмеген суймейди...

Кетген эдинг, насыбынгы кесинг ча-
чыб, джюрегинги джелге ачыб, юйде-
гингден узакъ къачыб. Энди къайтыб
келгенсе, талай джылдан арбазынга
джунчуй-джунчуй киргенсе. Къарт ана-
нга къол узатдынг — ышармады ол са-
нга, джашынг сенден джанлады, атам
деб танымады, баш тёбеннге къараб

къызынг саламынгы алмады. Джангыз
манга ышаныб, амалсыздан ышарыб:

— Не эте турасыз? — деб сордунг.

— Не эте турасыз? — деб сордунг.

Мен а не дейим санга, мен а не этей-
им санга?

Къайдан табайым джууаб?

Кетген эдинг, бир буз тауну назик
аркъама къалаб. Тул да тюл, эрли да
тюл, къалгъанедим тёрт сабий бла,
къарт ананг да къатымда. Кечеле бла
кёзден акъгъан джыламугъум, сен ёт-
мезча, бюгюн тенгиз болуред, джашау-
уму ачысы, къаршчы туруб бюгюн са-
нга, арбазынга къоймазед...

Энди не дейим санга?

Энди не этейим санга?..

Джалынырменг къарт анангы этегине,
тилермединг сабийледен кечмеклик? Баш
урурменг атыб кетген элинге, ангыла-
тырменг элчилеге, тенглеге?..

Мен а не дейим санга,

Мен а не этейим санга?..

Таза болсун
кёлюбюз...

На мир смотрите добрыми глазами

К. КУЛИЕВ.

Ташкент 1954

Шыбыла, шыбыла, шыбыла, кимни
уругъа хазырланаса, узакъдан къубу-
ла?

Кёсеу этме кёк талада эменни, чырт
марлама джукълаб тургъан эллени, са-
банланы юслери бла учуб кет, Джерни
юсю кёксюл-ала берекет — сен отунгу
андан хаман кери эт.

Олсагъатда эркелетиб, кёк чартлагъан
дербиз сени атынга, бауурунгу чачарлай
тобла атмай къатынга.

Ма сен, ма мен. Айырайыкъ арабызны кесибиз. Қеле эсе къолунгдан, мычхы бол да тала мени аяусуз. Дыб деб акъ-маз юсюнге къанымдан сынгар тамчы, тиллим да кечмеклик тилемез сенден. Тө-зерме хатерсизлигинге, джазыкъсынмансы сен мени.

Тыбырны оту, не уллу джанса да, кюйдюрмейди кишини. Къыш сууукъда киргенни джылытады, хант биширед, сабий-леге ышара, кебдиреди суу кийимлерин аланы, къыш боран да чакъырады, кел, джылын деб, къыйын джолда аджашхан адамланы...

Сени атынга да бир-бирде от дейдиле, алай а сен от тюлсе, сен башхаса. Джылытмайса, кюйдюресе, чакъырмайса, юркютесе.

Мырды сууда тунчугъа, сау ёмюрню джашагъандан эсе, уруб келген шоркъа джыгъыб ёлтюрсюн.

Насыб бла аджал тутуша, насыб хорлай башлагъанлай, къайдан эсе да сюркелиб, ичги келгенди къатларына. Олсагъатлай тёгюлюб, буз болуб джайылгъанды насыбны аякъ тюбюне. Тюзлюгю озса да насыбны, болса да аджалдан онглу, бузда тайыб аягъы, джыгъылгъанды, табасы болуб аджалны.

— Джюрек, джюрек дейдиле да джюрегинги джаралла. Джюрек деген неди ол? Джумдурукъ чакълы бир сингир. Менде уа юй, менде — ырысхы. Арбазымда, чабар атлай, акъ «Волгам». Ма джашауну тутуругъу. Кел, не бол алагъа.

Джюрек деб турма. Не табаса сен андан, тишлик этимби кѳабарыкъса? — деб сѳелешгенд Хаджалий, ѳнгелетиб сѳуйген кѳызын кесинден.

Батырбек эллиджыллыгѳыны аллы бла элли джерге письмо джазгѳанды. Кѳол ызын да хар бирине энчи сызыб: былай да былай, белгили суратчыгѳа элли джыл толгѳаны себебли, папкала хазырлагѳыз, башха саугѳа этерге бар эсе мадарыгѳыз, аны да аямагѳыз, деб...

Юбилейни кюнюнде элли папка келгенди Батырбекни юйюне. Тѳрде чѳкген Батырбек, махтаныб, папкаланы бир-бири юсюне сала, эсленмейин кѳалгѳанды аланы артларындан.

Адамлагѳа джылыу бере джаннган от джукѳланмайды, кѳар джауса да юсюне. Ким болса да сакѳлайд аны, джаркъа ата, ышыра. Кетселе да бир

джары, кѣмедиле, эркетиб, сабийни бѣлегенча, джетмесин деб джилтинледен бир заран. Къарайма да, сен да отса, алай а джылытмайса чырт кишини, кюйдюресе, къолдан келсе, кимни да. Ол себебден джокъду сеннге джаркъа юлюш. Кюе-кюе, къармаллыкъса кесинг джангыз.

Отун джаргъан Хасан балтаны ургъаны сайын. олтуруб безий тургъан Хусей «ха!» деб джюреги тишлеб айта, Хасандан эсе алгъа арыгъанды.

«Ташны ата билмеген башына урады». Сени да тийди башынга башхалагъа атхан ташынг. Энди чырт узалма джерге, алайсыз да хыликкеллик болгъанса саулай элге.

Кече, кюндешлик этиб кюннге, сюрюб айланады хаман ызындан. Кюн а къайдан билсин аны? Бурулуб да къарай болмаз ызына. Ол кюрешед джылыу бериб хар кимге. Алай бла ётед заманы. Сен да, кече тагъылгъанча кюннге, айланаса кёблени тегерегине, алай а бирине да кюн болалмай бараса.

Кёрген кёз сукълансын деб, сабийчикни чырмалла нейлонлагъа, импорт конверт деб бир джылтырауукъ къабха да салыб, арбачыгъына джатдырдыла. Тынчаялмад ол бурхучукъ, разы этиб ахлуларын, сукъландырмад юсю бла озгъанланы: хахайлаб, гитче тамакъчыгъын уллу кычырыкъдан толтуруб, айыб этдирди адамларына...

«Онглу онгсузну урса, онгсузну эти ачымайды. Билмеймисе аллай бирни? Онглугъа ышар, ётме джолда аллы бла,

сабийин эркелет, итнини башын сыла, хам деб къабса къолунгдан, ышар, чыда, тѣзген тѣш ашайды. Къая тебгенча, аллах сакъласын онглу ну тебгенинден. Чыдаялмасанг а, къач узакъгъа, ол кѣр- мез джерде джыла, эслесе уа, терк огъу- на сюртуб джыламукъну, джырла, ий- нанмаса, таб джангызгъа да бар. Онглу онгсузну адамгъа мы санайды?! Суйсе, къармайды, суйсе уа — атха да минди- ред», — деб Ханій джашларын аманга юретеди.

Атасы бла анасы урушдула. Сабийчик, кесинден эсе уллу дыгалас эте, мыллык- чыгъын атыб, кюрешди къармалыб бар- гъан тыбырларын алгъынча джылытыр- гъа, ары да узатды назик къолчукъла- рын, бери да тутду, отха салыб кюйдю- рюрге да джокъ эди огъайы, табса ма- дар ала джаныб джылытырча бузлаб баргъан ата-ана джюрекни. Экиси бу- рулдула эки джары, кимни ызындан барыргъа билмей, кеси джангыз къалыб, джукъланды тюненеги юйдегини джа- рыкъ чырагъы.

Айры джолда алджагъан джолоучуча, симсиреб турад акъыл-балыкъ болмагъан сабий. Қим эсе да таш бла урду аны къатмагъан джюрекчигин, ким эсе да юрюб джукълатды ол джандырыб тургъан назик чыракъчыкъны, ким эсе да аяусуз сындырды аны терекчигинде насыбны бутагъын, кѣгетин джулкъду джашиллей, ким эсе да...

Ата бла ана уа сезелмедиле кимни эсе да аяусуз ишин. Аяусуз этиб онгсуз сабийчиклерин, бири таугъа, бири ташха бурулдула. Бурху адамчыкъ а, къонакъ болуб экисини арасында, джылыу табалмады биринде да: биринде сынай ъге ананы, биринде тюбей ъге атагъа.

Ах, бир къауум ата-ана джюрекле, эзилесиз, чибинни къанаты сынса, кѣлюгюзге чабады, эслемейин къумурсханы аягъыгъыз бла бассагъыз, ит кючюкню, эркелетиб, сылайсыз башын, ышарасыз

биреуню арбазында чакъгъан гоккала-
гъа, ашыгъасыз кимни эсе да джылы-
тыргъа...

Биреуню. Кимни да болсун. Сиз джу-
мушакъсыз, къуру да алайсыз. Ол сиз
кёлюн сындыргъан бурхучукъгъа уа
алимент тёлейбиз деб кеси кесигизни
талайсыз, бир къауум ата-ана джюрек-
ле, сабийлеригизни тутмайсыз эсде. Сиз
адамсыз. Сиз «джумушакъсыз». Сиз
алайсыз...

Дунияда чынг терен зат неди деб сор-
сала, келтирмей кёлюме башха затланы,
джутлукъ дер эдим, сени кёргюзе. Кер-
тиси бла да къарачы: андан алдынг,
мындан алдынг, ол берди, бу берди...
Бары да аз кёрюнюб кёзюнге, алкъын-
чы тюклениб бошамагъан къазларынгы
тюклерин джулкъуб къошдунг джутлукъ
гюрбенге. Дагъыда толмад, къанмад
джюрегинг.

Энди, табалмай башха мадар, къаз сыйытларын салыб джастыкъ кебинлеге, сакълайса кимни эсе да берне бла эмерге.

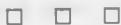
Абындынг, абындынг, терс джанында тар джолчукъгъа бурулуб, сыбдырылыб дыгаласны къойнунда, джутлукъну атына джигерлик атаб, ары бурул, бери чаб, анга узал, мында къаб, къарылыб харам хакъдан, айырылыб къалгъанса саулай халкъдан.

Аманлыкъ эте эсенг биреуге, ышара эсенг, ол абынса, аныча болалмагъанынга кюесе, налат бере болумсузлугъунга, нзлейсе чегерге аны орнуна.

Эте эсенг биреуге харамлыкъ, излей эсенг кесерге аны джолун, бил: ол сенден онглуду. Сен, андан къарыусуз, зарланыб узаласа аны тепсисине.

Джыйын болуб бѣрюле, от чакъдыра тишлерин, къозучукъну айырдыла анасындан. Арагъа алыб хайыуанчыкъны, хар бири кесине теджей аны, хырылдадыла, бир-бирлерине азауларын кѣргюзе, сокъурана бирлешгенлерине. Тѣрт джанларын сермей, юлюшден эсе къозуну бютеулей джутаргъа излей тургъанлайларына, маркъачыкъ да, болмай аладан тѣре, чынгаб чыкъгъанды бѣрю тѣрден, къан тамыза туякъчыгъындан. Сезиб къанны ийсин, ишекли болуб кеслерине, сагаллаб атхандыла олсагъатлай бир-бирлерин.

«Охо! — деди баришчи ичгичини аязында багъыр шайланы кёрюб, — сен менден акъыллы кёре эдим, кыйнамагъанлай чырт кесинги, озгъанлагъа кенг джайыб аязынги, игитда зынгырдатаса апасланы! Тохта, мен да бир кёрейим аязымы джайыб, сеннге болгъан болур меннге да, — деб сюелгенди баришчи ичгичини къатына, эки къолун да бирден узата озгъанлагъа.

Ачыулансала бир-бирде хыны адамла, таш тийсин сеннге, деб къаргъайдыла къачан эсе да татлы тенглерин, эсле-мейин ачы сёз ташдан къаты болгъанын.

Ышарма узакъдан, узатырыкъ тюлме сеннге къолуму. Бюгюн сени кёргенме мен джангыдан, бюгюн сеннге къабыр

налат бергенди, бюгюн сенден джийир-
гениб джарыкъ кюн, кюнортада булут-
лагъа киргенди...

Бюгюн сен джуртунгдан да, джурту
ючюн къан тѣкген кишингден да харам
талах алгъанса: сен, аланы унутуб, бир
учузгъа баргъанса.

Ийнаныргъа унамаеим мен ёмюрде,
сен аманатха хыянат этесе деселе. Дау-
лашхан къой, урушаим халкъ бла, джю-
регинг да, ишлеринг да тазадыла деб
тураим, мен тели...

Энди уа, кесинге тюбеген къой, тюшсе
атынг эсиме, джийиргениб ол насыбсыз,
сенден къачыб айланганча кёрюнеди
кёзюме.

Адам эсенг, теблеме сен джуртунгу
иннетин. Джамагъатны ойнама сен бети
бла, сени атынг бла айтылмайды аны

аты, аны аты уа юсюнгдеди туугъаны-
пгдан бери сени. Ашхы ишле этсе улаи
къайда да, джамагъатны кёлтиюртеди ол
сыйын; абынса уа, нохталаргъа унамай
сезимлерин, джамагъатны терисинден
тилимдиле юзеди.

*МУСТАЙ ҚАРИМНИ «АИ ТУТУЛГЪАН
КЕЧЕ» ДЕГЕН ЧЫГЪАРМАСЫНЫ ОСАЛ
ПЕРСОНАЖЫНА.*

Ай, джийиргениб сенден, бугъуннга-
нында къара булутха, сен питна уа,
унутмайын кир ишинги бир минутха,
къоркъутургъа излей эдинг алджагъан
адамланы, ай, джарыгъын къызгъаныб
сизден, къайтырыкъ тюлме, деб батхан-
ды джети кёкледен деб.

Мариям сау кюнню белин тюзетмей
юй сюртюб, санджохун сала тургъанлай,
ёге анасы Хабибат, терезеден эри келе
тургъанын эслеб:

— Къызчыкъ, бар къолларынгы джуу, атанга суусаб ичир, былайын мен тындырайым, — деб, эрлай эки къолун да бирден челекде саз топракъгъа боягъанды.

Ай насыблы, кѳремисе ол сыргъаланы, деб сукъланаса къулакъларымы азабларына. Насыб деген алай учуз зат эсе, этме аллай бир дыгалас, ийне бла теш да этинги, эки къулагъынга такъ саулай мюлкюнго.

Баббахан саргъалса, терекден чапыракъ тюше, турнала учсала кѳкге, джукъ кѳрмейдиле сени кѳзлеринг, ѳзге биреуню кѳзюнде дыгалас этесе терекни кѳрюрге.

Къызбай ит джашыртын къабад, аты аман алгъа чабад, азыгъы аз уллу къабад, джалгъанчы ѳтюрюгюне базад,

ачыкъ айтмайд ол сёзюн, ташада билей бычагъын, шыбырдайды къулагъынга, чыракъ ие эки кёзюн биреуню къаласына, заран салыргъа излеб эки тюзню арасына.

Бузлауукъ. Узакъ болмаса да ёмюрюнг, къалай уллуд джерге дертинг. Къар да тюлед кёк чапракъгъа чыртда истем, джелден да ол сакълай биледи кесин, сен а, налат, барына да эришиб, тарбуууннга джыяса, этмейин кишиге хатер, алай а кёб болса да ачыуунг, джерни бютеу бузлатырча джокъду сени къарыуунг.

Аман адам этегингден тутса, кес да къач, дейдиле халкъда. Кес да къач, дейдиле, андан къутулур ючюн. Тюз ай-

тадыла, алай а, этегингден тутмай, джюрегинге кьадалса уа ол хадауус?

Джюрегинги джартысын анга кьоюб кьалай кьачхын?

Джыланда джокьду не кьол, не кьанат, аягьы да джокьду джюрюрге аны, алай а кимден да алгъа джетиб уруб, джарсытыргъа боллукьду ол кимни да.

Харам киштик, дерт тутуб, нек учмаем аны кибик мен кекде деб, тырнакъларын терен сугьуб этине, кюрешед ёлген кьуш бла, кьалайса деб. Джулкьаеди кекге учуучу кьанатланы. Кьымылдатса уа ёлген кьушну кьанатын, сау болур деб, джаны чыгъа, бир джанына чынгаед кьушдан кьоркьуб харам киштик.

Къыш чилледе къошну оджагъындан ийриб тургъан боранлайды сени джю-регинг, тюрсюнюнгде да джокъду илеш-дирирча бир затынг. Кѣлюнг а, къайдам, таудан да мийик болур, бир чыкъсанг а аны башына, кесн кесинги кѣрюр эсенг а.

Ол башындан тутханды, сен тѣгесе джыламукъ. Арагъызгъа киргендиле сизден эсе учузла. Биригиз аланы сѣгед, биригиз а кюрешед джакълаб, биригиз айтхан джарашмайд биригизге, биригиз айтханны биригиз терсине ангылайд, биригизни джылыуу эриталмайд биригизде буз гыйыны...

Джел аяусуз этген гюллени джылы-тайым деб кѣк, кѣл ашаб къармай эди чексиз къойнун. Силдей эди ол джер

таба бирем-бирем джулдузларын, уча келиб суууелле ала да, бек узакъдан джылтыратыб айны да, джылыт, марджа, деб тилеед андан да, алай а кюн чыкыгъынчы табалмад джылы тылпыу ёз кёйнунда мийик кёк.

Кюннге сукъланыб Джулдузчукъ, джылтырады, джашнады, нюрден толуб назик тюрсюнчюгю, кёкню бир джурунчугъун джарытды. Аны кёрюб толгъан Ай, менме деб дуняны нюрю, тёкдю джарыгъын кече да, кюн да зырафлы, билмейин тюгениб кълалыгъын, онгсуз болду, тауусулду, оракъ ауузгъа ушаб кълалды.

Андан бери джокъду, дейдиле, Айны кеси тылпыуу, Кюнден алыб ол адаргы джарыгъын, кеси кесин джарытыргъа кюрешеди узакъдан.

Джылла озадыла, кёнакъ келиб кетген кибик, умутла да озадыла, джашауунгу тюгендире, чимдей, чача.

Тюгенмеген игилик бла аманлыкъ эт-
генингди! Саулугъунгда барадыла ал-
лынгда чабыб, ауушсанг да, ёмюрлеге
къаладыла, атынгы айтдыра...

— Мен адамны джылаб кёрсем, эсле-
сем ахсыннганын, кечеме, унутуб не уллу
хатасын да. Джылагъан адам терслигин
билиб талайды төрт джанын, джыла-
мукъ бла джууаргъа излеб билмей эт-
ген хатасын, — деди, кечмеклик излей,
ичгичи Хабиб, тенглерини аллында джы-
ламсыраб.

«Кёрген кёз сукълансын, ким да кесин
ышысын меннге, мен а, айландыра ду-
нияны төгерегиме, тамам кесимча бол-
магъаннга ышармам», — деб тураса,
атанг джыйгъан харам хакъгъа ышана...

Мангылай тери джерге тама, белин

бюгюб ишлеген а, сукъланган къой, турсунмайды чыртда сеннге. Ол биледи джашаууну татыуун — джийиргенед ол сенден. Токъду аны джюреги. Суу келтирди, джел элтир деб, кенгде тутад ол таймаздан харам хакъдан кирсиз башын...

— Ах, беш баланг, атанг, ананг онгсуз къартла, шо, къоркъмайын, мешнагъа ичиб къалай минесе? Эсирген адам мешнаны къой, кесин да джюрютелмейди джолда, — дегенинде юй бийчеси Солманнга, ол бир зауукъ ышара:

— Оллахий, андан уртлаб чёксем а, ол хадауус, джолда болмай, бузда учханча барады, — деб, къатынына махтанганд.

Зарлыкъ — мискин джюрекни дуппукъ къылычыды. Сен аны билеб кюрешме ёмюрде, билей келиб, муратынга джетал-

масанг, кюнлени бир кюнюнде, башха мадарынг болмайын, кеси бойнунга саллыкъса аны.

Эниклеме мындан ары чырт кесинги, тазаларгъа сую эсенг иннетинги. Боз ырхы да суююледи узакъ джолда, ким биледи, тюзелир эсенг а сен да бара барыб...

Бир кюн джолну кетиб бара, сабийча тарала, ачы-ачы къансый, аллыма чыкъды добар кючюкчюк, аякъчыгъындан тамгъан къанчыгъы асфальтха кюлтюм сала.

Бир тюрлю къарады ол мени кёзюме: ачыууму сындырмы дей эди, огъесе аякъчыгъын эзген менме деб, гурушхамы эте эди...

Тал терекни юсюне къар джаууб джабханында, хыликке этиб къара таш:

— Не ди бизни арабызда башхалыкъ? Сен да тѣбе, мен да тѣбе, сен да бузлаб, мен да бузлаб, юшюб турабыз бирча, алай а сенге келиб балта тийсе, бузла-санг да, шаркъ деб джерге ауаса, мен-нге тийген а, джилтин чача тѣгерекге, тишлеринден бошайды, — дегенди.

Джаз келиб, кѣзлеуле шоркъулдагъан-ларында, суу ызында тал терек джап-джашил джасанганды, анга эришиб кюннге бауурун аямай тутхан къара таш а тарс деб эки джарылгъанды.

БАШЛАРЫ

Окьюучугъа бир-эки сѣз	3
Сюймекликге сукълашганлай турлукъма . .	7
Сагъынганлай турама сизни	77
Таза болсун кѣлюбюз	101

*Кагиева
Назифа Магомедовна*

НА ГОЛУБОЙ ЛАДОНИ ЗАРИ

Миниатюры

На карачаевском языке

Редактор О. А. Хубиев
Художник В. А. Гаврилко
Худож. редактор М. П. Бертник
Технич. редактор Г. М. Хомякова
Корректор К. А.-К. Салпагарова

Сдано в набор 23-VII 1976 г.
Подписано в печать 25 X-1976 г.
Формат 60x84¹/₃₂. Физ. п. л. 4.
Усл. п. л. 3,72. Уч изд. л. 2,4.
Заказ 3695. Тираж 2 000 экз.
ВУ 45767. Цена 31 коп.

Карачасво-Черкесское отделение
Ставропольского книжного издательства,
Черкесск, пл. Кирова, Дом печати.

Карачасво-Черкесская
областная типография, Черкесск,
Первомайская, 47.

К 12

И. М. Кагиева. На голубой ладони
зари. Миниатюры. Карачаево-Черкесское
отделение Ставропольского книжного
издательства, 1976.

128 с. с иллюстр.

Лирико-философские миниатюры, по существу, представляют законченное произведение. Емкая форма миниатюры позволила автору посмотреть на жизнь, на судьбы и дела людей с разных сторон, увидеть то, что, казалось бы, неподвластно глазу.

Книга пронизана ощущением доброты, тепла, радости жизни, ее глубины и богатства.

С (карач.)2.

К $\frac{7-3-3-9}{M 159 (03)-76}$ 9-76

